

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de handelswetenschappen

Masterthesis

De toekomst van duurzaamheidsrapportering

Floor Nouwen

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de handelswetenschappen, afstudeerrichting accountancy, financiering en fiscaliteit

PROMOTOR :

Prof. dr. Nadine LYBAERT

BEGELEIDER :

Mevrouw Ulrike MONNENS

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be

Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2022
2023

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de handelswetenschappen

Masterthesis

De toekomst van duurzaamheidsrapportering

Floor Nouwen

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de handelswetenschappen, afstudeerrichting accountancy, financiering en fiscaliteit

PROMOTOR :

Prof. dr. Nadine LYBAERT

BEGELEIDER :

Mevrouw Ulrike MONNENS

Woord vooraf

In het kader van het afronden van mijn studie Handelswetenschappen, afstudeerrichting Accountancy, Financiering en Fiscaliteit aan de Universiteit van Hasselt, heb ik een interessante masterproef uitgevoerd. Dit onderzoek heeft als focus de nieuwe Europese regelgeving, de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) in relatie tot Vlaamse kmo's. Het heeft veel tijd en inzet gevraagd, maar uiteindelijk was het zeer waardevolle en leerrijke ervaring. Het voltooien van mijn masterproef zou niet mogelijk zijn geweest zonder de steun van een aantal belangrijke personen die ik via deze weg graag wil bedanken.

Allereerst wil ik mijn promotor, prof. dr. Nadine Lybaert, bedanken voor het aanbieden van dit interessante onderwerp. Ik ben haar dankbaar voor de snelle hulp en waardevol advies gedurende het hele jaar. Haar begeleiding heeft bijgedragen aan de kwaliteit en het succes van mijn onderzoek. Daarnaast wil ik ook mijn begeleider, Ulrike Monnens, bedanken voor haar dagelijkse beschikbaarheid en bereidheid om mij bij te staan.

Verder wil ik mijn ouders bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun gedurende mijn hele opleiding. Ze hebben mij de kans gegeven om handelswetenschappen te studeren aan de Universiteit van Hasselt en zonder hen zou dit niet mogelijk zijn geweest. Ze hebben mij de steun en aanmoediging gegeven om tot dit waardevol resultaat te komen.

Tot slot wil ik mijn respondenten bedanken voor hun tijd en inzet. Zonder hun medewerking zou ik niet in staat zijn geweest om tot een conclusie te komen.

Peer, juni 2023

Floor Nouwen

Samenvatting

Vanaf boekjaar 2027 zijn Vlaamse kleine en middelgrote ondernemingen (kmo's) verplicht om te rapporteren volgens de nieuwe Europese regelgeving, de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). De CSRD vormt een verbetering ten opzichte van de huidige regelgeving, de Non-Financial Reporting Directive (NFRD), die al sinds 2014 van kracht is. De CSRD verplicht bedrijven, zowel grote als kleine ondernemingen, beursgenoteerd of niet, om een gedetailleerd duurzaamheidsrapportage openbaar te maken. Bovendien zal er binnen drie jaar na de inwerkingtreding van deze nieuwe standaarden een externe audit worden uitgevoerd als kwaliteitsborging. De scope van de CSRD is aanzienlijk uitgebreid, waardoor ongeveer 49.000 Europese ondernemingen moeten voldoen de nieuwe regelgeving. Gezien de toenemende belangstelling en relevantie van duurzaamheidsrapportage, heeft dit onderzoek als doel om de bewustwording van Vlaamse kmo's ten aanzien van deze aanstaande verandering te onderzoeken, evenals hun verwachtingen met betrekking tot de voordelen en nadelen van de CSRD-regelgeving. Om dit te bereiken, is een combinatie van een literatuurstudie en een empirisch onderzoek uitgevoerd.

Het onderzoek begint met een grondige analyse van relevante bronnen met betrekking tot duurzaamheidsrapportages. Uit de literatuur blijkt dat duurzaamheidsrapportage een belangrijk communicatiemiddel is dat zowel kwantitatieve als kwalitatieve informatie geeft over de impact van bedrijfsactiviteiten op het milieu. Duurzaamheidsrapportages zijn belangrijk omdat ze nodig zijn om de belangen van bestuurders en andere belanghebbenden op één lijn te brengen en de financiële en duurzame prestaties van een bedrijf te verbeteren. Deze rapportages zijn ontstaan in de jaren tachtig als reactie op vele milieurampen in die tijd en hebben zich ontwikkeld van vrijwillige rapportages naar rapportage onder de Non-Financial Reporting Directive (NFRD), die in 2014 van kracht werd voor bedrijven van openbaar belang. De NFRD bleek echter veel nadelen te hebben, wat uiteindelijk heeft geleid tot de aankondiging van een herziening door de Europese Commissie, genaamd de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Onder de CSRD vallen ook beursgenoteerde kmo's, die vanaf 2027 verplicht zullen worden een duurzaamheidsrapportage te publiceren. De CSRD introduceert een meer gedetailleerde en transparante rapportageverplichting met zowel inhoudelijke als terminologische veranderingen. Naast de voordelen van de CSRD, zal het echter ook kosten met zich meebrengen. Ondernemingen hebben te maken met rapportagekosten die aanzienlijk hoog kunnen zijn wanneer het bedrijf over onvoldoende middelen en personeel beschikt. Daarnaast zullen de verplichte audit vereisten ook extra kosten met zich meebrengen. Aangezien de CSRD bedrijven aanspoort om duurzaam te ondernemen, zullen bedrijven ook nieuwe en duurzame systemen en acties moeten uitvoeren. De kosten van duurzaam ondernemen zullen hierdoor stijgen. Ten slotte is de CSRD niet de enige duurzaamheidsregelgeving, de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) en de EU-Taxonomie zijn twee belangrijke regelgevingen die zorgen voor een duurzame toekomst. Deze masterproef onderzocht wat de verwachtingen zijn van deze Vlaamse kmo's met betrekking tot de CSRD en welke voor- en nadelen zij verwachten dat dit met zich meebrengt. De literatuurstudie behandelt en analyseert acht voordelen en vier nadelen die verband houden zijn met de implementatie van de CSRD. Op basis van deze geïdentificeerde voor- en nadelen zijn twee proposities met meerdere deelvragen opgesteld.

In het empirisch gedeelte van deze masterproef worden zeven Vlaamse kmo's geïnterviewd over hun verwachtingen met betrekking tot de CSRD-regelgeving, die vanaf 2027 op hen van toepassing zal zijn. Uit de interviews blijkt dat slechts één bedrijf beschikt over een duurzaamheidsrapportage, terwijl een ander bedrijf een CO2-prestatieladder heeft geïmplementeerd. Dat betekent dat 29% van de geïnterviewde Vlaamse kmo's communiceert over hun duurzaamheidsacties en prestaties middels een apart duurzaamheidsdocument, terwijl de overige bedrijven communiceren via hun bedrijfswebsite of sociale media. Uit de interviews blijkt dat alle Vlaamse kmo's goed op de hoogte zijn van de aankomende verplichtingen CSRD en dat zij zich voorbereiden op het publiceren van duurzaamheidsrapportages. Bovendien beschouwen de meeste bedrijven de regelgeving als positief en relevant voor het bevorderen van een duurzame toekomst. Alle respondenten verwachten dat de CSRD-regelgeving zal zorgen voor transparantie, wat wordt gezien als het belangrijkste voordeel. Transparantie biedt belanghebbenden inzicht in de prestaties en duurzaamheidsdoelen van bedrijven. Hierdoor zal ook de betrokkenheid en het vertrouwen van belanghebbenden toenemen. Dit is van belang voor zowel klanten als investeerders, die de voorkeur geven aan bedrijven met een sterke duurzaamheidsscore. De respondenten geven ook aan dat duurzaamheidsrapportage als een communicatiemiddel kan dienen, zowel intern als extern. Ongeveer 71% van de respondenten erkent dat ze momenteel te weinig communiceren met externe belanghebbenden, maar beseffen dat dit in de toekomst zal veranderen. Volgens 71% van de respondenten ligt de focus van duurzaamheidsrapportage niet zozeer op het verbeteren van de reputatie bij klanten, maar vooral op het opbouwen van een goede reputatie bij banken en investeerders. Zoals eerder vermeld, geven banken en investeerders de voorkeur aan bedrijven die duurzaam ondernemen. Maar liefst 57% van de bevroegde kmo's verwacht een concurrentievoordeel te behalen bij de implementatie van de CSRD. Het tonen van transparantie en verantwoording op het gebied van duurzaamheid kan Vlaamse kmo's helpen zich te onderscheiden van hun concurrenten, vooral als ze al een duurzaamheidsrapportage hebben voor de verplichting in 2027. Daarnaast verwacht 57% van de respondenten dat het publiceren van een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen zal bijdragen aan een duurzame economie. Bedrijven zullen duurzame maatregelen moeten implementeren, duurzaamheidsstrategieën moeten opstellen, transparanter moeten zijn, enzovoort. Deze factoren worden gezien als stimulansen voor een duurzame economie volgens de respondenten. Deze zes voordelen komen ook overeen met bevindingen uit de literatuur.

Een voordeel dat in de literatuur werd genoemd, maar slechts door één respondent werd aangehaald, is dat de CSRD-regelgeving het mogelijk maakt om gemakkelijk rapporten van verschillende bedrijven met elkaar te vergelijken. Hoewel Vlaamse kmo's mogelijk minder geneigd zijn om duurzaamheidsrapporten te vergelijken, is het belangrijk op te merken dat hun investeerders of andere belanghebbenden hier mogelijk anders over denken. Opmerkelijk waren twee voordelen die uit de interviews naar voren kwamen, maar niet in de literatuurstudie werden genoemd. Ten eerste verwacht 57% van de bevroegde kmo's dat de CSRD-regelgeving in de toekomst zal bijdragen aan een groter bewustzijn, zowel binnen als buiten het bedrijf. Daarnaast noemde 43% van de respondenten kostenbesparing als een voordeel. Door duurzaam te ondernemen zullen kmo's investeren in groene energie en efficiënter omgaan met energieverbruik, wat uiteindelijk resulteert in kostenbesparingen. Het is echter belangrijk op te merken dat de initiële investeringen aanvankelijk wel hoog kunnen zijn.

Naast de genoemde voordelen zijn er ook diverse nadelen verbonden aan het opstellen van een duurzaamheidsrapportage. Ten eerste zal de implementatie van de CSRD-regelgeving leiden tot hoge rapportagekosten. 43% van de respondenten bevestigde dat het meten, onderzoeken en publiceren van een rapportage extra kosten met zich meebrengt voor Vlaamse kmo's. Het tweede nadeel betreft de auditkosten die gepaard gaan met de rapportage volgens de CSRD. Bedrijven zijn verplicht om hun duurzaamheidsrapportage te laten controleren door een onafhankelijke partij. Volgens 43% van de bevroegde Vlaamse kmo's zullen deze kosten een extra belasting vormen voor de onderneming. Naast de rapportage- en auditkosten spelen ook de kosten van duurzaam ondernemen een belangrijke rol. Vlaamse kmo's zullen tegen 2027 verschillende duurzame maatregelen moeten nemen, nieuwe systemen implementeren, het energieverbruik verminderen, de CO₂-uitstoot verlagen, enzovoort. Volgens 43% van de respondenten vereisen deze specifieke acties financiële middelen, waardoor duurzaam ondernemen een kostbaar proces kan zijn.

Uit de literatuurstudie kwam naar voren dat de CSRD-regelgeving zou leiden tot een verhoogd bedrijfsrisico in geval van slechte duurzaamheidsprestaties. Dit nadeel werd echter niet besproken tijdens de interviews. Daarnaast zijn er tijdens de interviews nog twee andere nadelen naar voren gekomen die niet werden genoemd in de literatuurstudie. Het eerste nadeel is dat 86% van de bevroegde Vlaamse kmo's verwacht dat het publiceren van een duurzaamheidsrapportage aanzienlijk veel tijd in beslag zal nemen, wat een uitdaging vormt voor kleinere kmo's met beperkte middelen en personeel. Dit kan ook als gevolg hebben dat deze kmo's afwijken van hun kernactiviteit. Daarnaast verwacht 57% van de respondenten dat de CSRD zal zorgen voor een ongelijk speelveld. De regelgeving is niet van toepassing op bedrijven die net niet aan de vereisten voldoen om als kmo te worden beschouwd. Deze kleinere bedrijven vallen buiten de regelgeving, tenzij zij mogelijk nog vervuilender kunnen zijn dan kmo's die wel onder deze regelgeving vallen. Hierdoor kan de CSRD potentiële ongelijkheid veroorzaken.

Het empirisch gedeelte van dit onderzoek richt zich specifiek op Vlaamse kmo's in verschillende sectoren. Deze keuze is bewust gemaakt vanwege de beperkte tijdsperiode waarin het onderzoek is uitgevoerd en de beschikbare connecties. Diepte-interviews met een semigestructureerde interviewstijl werden gebruikt, maar bij sommige vragen werd slechts een kort antwoord gegeven en was er geen mogelijkheid om door te vragen. Desondanks bood de interviewstijl wel de ruimte om aanvullende vragen te stellen, wat resulteerde in een flexibel en open interviewproces.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	1
Samenvatting	3
Hoofdstuk 1: Probleemstelling	9
1.1. Praktijkprobleem	9
1.2. Centrale onderzoeksvraag en deelvragen	11
1.2.1. Centrale onderzoeksvraag	11
1.2.2. Deelvragen	11
1.3. Onderzoeksaanpak	15
1.3.1. Literatuurstudie	15
1.3.2. Empirisch deel	15
Hoofdstuk 2: Duurzaamheidsrapportage	17
2.1. Het belang van een duurzaamheidsrapportage	17
2.2. Evolutie duurzaamheidsrapportage	19
2.2.1. Eerste periode: 1960 – 1970	19
2.2.2. Tweede periode: 1980 – 1990	19
2.2.3. Derde periode: 2000 – 2010	20
2.2.4. Vierde periode: 2020 – toekomst	20
Hoofdstuk 3: Regelgeving omtrent duurzaamheidsrapportage	21
3.1. Non-Financial Reporting Directive	21
3.1.1. Ontstaan	21
3.1.2. Nadelen	22
3.2. Corporate Sustainability Reporting Directive	22
3.2.1. Herziening NFRD naar CSRD	22
3.2.2. Verschillen met de NFRD	23
3.2.3. Standaarden	25
3.2.4. Kosten van duurzaamheidsrapportage	27
3.3. Andere verplichtingen	29
3.3.1. Sustainable Finance Disclosure Regulation	29
3.3.2. EU-Taxonomie	29
Hoofdstuk 4: Proposities	31
4.1. De verwachte voordelen	31
4.2. De verwachte nadelen	33

Hoofdstuk 5: Onderzoeksopzet.....	35
5.1. Dataverzameling	35
5.2. Analyse interviews.....	37
Hoofdstuk 6: Resultaten	39
6.1. Voordelen.....	39
6.2. Nadelen	46
Hoofdstuk 7: Conclusie	51
7.1. Conclusie	51
7.2. Beperkingen en aanbevelingen.....	54
Bibliografie	56
Bijlage 1.....	59

Lijst met tabellen

Tabel 1: Standaarden CSRD.....	25
Tabel 2: Voordelen uit literatuurstudie	32
Tabel 3: Nadelen uit literatuurstudie	34
Tabel 4: Respondentenlijst	35
Tabel 5: Codeer voorbeeld 1	37
Tabel 6: Codeer voorbeeld 2	37
Tabel 7: Voordelen uit de interviews	39
Tabel 8: Nadelen uit de interviews	46

Hoofdstuk 1: Probleemstelling

In het eerste hoofdstuk van deze masterproef wordt de context van het onderwerp geschetst. Sectie 1.1. belicht het praktijkprobleem dat in dit onderzoek zal worden behandeld. Hierin wordt het probleem geanalyseerd en verduidelijkt. In de volgende sectie worden centrale onderzoeksvraag en deelvragen geformuleerd. Ten slotte wordt in sectie 1.3. de onderzoeksopzet besproken.

1.1. Praktijkprobleem

Maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) is van cruciaal belang geworden voor bedrijven vanwege de toenemende druk van de maatschappij om duurzamer en verantwoordelijker te handelen. Het is verwant aan de termen duurzaamheid en verantwoordelijkheid van het bedrijf. De openbaring van informatie over MVO wordt gedaan door middel van een duurzaamheidsrapport, wat essentieel is voor het communiceren van de inspanningen van een bedrijf op dit gebied en het opbouwen van vertrouwen bij stakeholders (Vieira & Radonjič, 2020). Een duurzaamheidsrapportage wordt beschreven als "een door een bedrijf of organisatie gepubliceerd verslag over de economische, ecologische en sociale gevolgen die worden veroorzaakt door de dagelijkse activiteiten" (Herdan et al., 2020). Door het publiceren van duurzame informatie verbeteren bedrijven hun verantwoordingsplicht, transparantie en bedrijfsimago. Hierdoor verhoogt het vertrouwen bij investeerders, consumenten en andere betrokkenen van het bedrijf. Duurzaamheidsrapportage is voor elke organisatie tegenwoordig dan ook een must-have geworden. Zowel MVO als duurzaamheidsrapportage zijn een stap van het bedrijfsleven ter verbetering van de gehele samenleving. Daarnaast geven consumenten steeds vaker aan dat duurzaamheid een belangrijke factor is bij de aankoop van een product en het zelfs een doorslaggevende factor kan zijn. Consumenten geven de voorkeur aan bedrijven die zowel economisch als sociaal verantwoordelijk zijn (Rehman et al., 2020).

In 2014 werd in Europa de richtlijn Non-financial Reporting Directive (NFRD) aangenomen. Onder de NFRD vallen alle beursgenoteerde bedrijven, banken en verzekeringsmaatschappijen met minstens 500 werknemers. Al deze bedrijven werden verplicht om vanaf boekjaar 2017 niet-financiële informatie en informatie inzake diversiteit te bevorderen en de verantwoordingsplicht voor belanghebbenden te verbeteren (Fiandrino & Tonelli, 2021). De regelgeving draagt bij tot de maatschappelijke rol die organisaties vervullen op weg naar een duurzame economie. Aangezien er maar slechts 11.000 ondernemingen onder de NFRD vallen, en later bleek dat de rapportage van de NFRD onvoldoende is en niet het gewenste effect oplevert, komt de Europese Commissie in 2019 met de herziening van de NFRD (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). De Europese Commissie heeft een voorstel voor de nieuwe wetgeving, namelijk de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) aangenomen (Duarte et al., 2022). Onder de nieuwe regelgeving zullen grote en kleine ondernemingen, beursgenoteerd of niet, verplicht worden om een duurzaamheidsrapportage te publiceren. De nieuwe regelgeving heeft deze scope flink uitgebreid, er zullen ongeveer 49.000 ondernemingen in Europa hun duurzaamheidsrapportage openbaar maken,

dat is bijna vijf keer zoveel als bij de NFRD. De definitieve vorderingen van de CSRD werden pas later opgemaakt dan verwacht, waardoor de ingangsdatum van de CSRD, die aanvankelijk gepland was voor 2023, is uitgesteld. Er worden nu de volgende nieuwe tijdslijnen gehanteerd voor verschillende categorieën bedrijven. Voor beursgenoteerde bedrijven en organisaties van openbaar belang, die al onder de NFRD vallen, zullen hun verslag moeten neerleggen in 2025. In 2026 zullen ook grote bedrijven die momenteel nog niet onder de NFRD vallen, moeten voldoen aan de nieuwe regeling. Uiteindelijk zullen beursgenoteerde midden- en kleinbedrijven in 2027 ook onder de nieuwe regeling vallen.

De CSRD brengt diverse verbetering met zich mee. Zo zal er een meer gedetailleerde rapportageverplichting worden geïntroduceerd, met inbegrip van immateriële activa volgens verplichte EU-normen (Cuomo et al., 2022). Bovendien zal er binnen drie jaar na de inwerkingtreding van deze nieuwe standaarden een kwaliteitsborging door een externe partij, een audit, worden uitgevoerd. Ook zal er een aanpassing in de terminologie gebeuren, waarbij meer aandacht wordt besteed aan de relatie tussen de financiële prestaties van een organisatie en duurzaamheid. De nieuwe richtlijn vereist dat finance professionals hun kennis up-to-date houden en een nieuwe rol vervullen.

Naast de invoering van CSRD, werd in 2022 ook de EU-taxonomie geïntroduceerd. Met dit classificatiesysteem wil Europa organisaties helpen bij het in kaart brengen van duurzame activiteiten en hoe deze gecategoriseerd moeten worden in de rapportage. In 2022 was dit al van toepassing voor ondernemingen van openbaar belang. Maar in 2025 zal dit voor dezelfde scope gelden als de CSRD-regelgeving. Deze bedrijven zullen dan verplicht worden om in het jaarverslag te rapporteren over het deel van hun inkomsten dat afkomstig is van activiteiten die afgestemd zijn op zes milieudoelstellingen. Naast de EU-Taxonomie zijn bedrijven ook onderworpen aan de regelgeving van Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR). De regelgeving verplicht financiële instellingen om bepaalde informatie openbaar te maken over de impact van hun investeringen op het milieu en de samenleving.

Vanaf 2025 moeten bedrijven van een bepaalde omvang een duurzaamheidsrapportage publiceren, wat voor velen een nieuw concept is en dus moeilijk kan zijn om aan te pakken. Het gebrek aan bewustzijn van organisaties over de nieuwe CSRD-wetgeving vormt een uitdaging voor deze bedrijven bij het voldoen aan de nieuwe rapportagevereisten. Om een duurzaamheidsrapportage te maken moet men door vier stappen gaan. Als eerste is het belangrijk dat het bedrijf een duidelijke strategie heeft. Het is relevant dat ze weten wat duurzaamheid concreet voor de organisatie betekent, dan kunnen ze de juiste data gaan verzamelen en prioriteiten stellen. Als tweede moet deze strategie ook gemonitord worden. Er worden verschillende indicatoren aangehaald om te kijken of het bedrijf op de goede weg is. Stap drie is een goede communicatie naar de buitenwereld toe. Hierbij is het relevant dat de organisatie weet wie hun stakeholders en andere externe belanghebbenden zijn. Ten slotte vindt er nog een audit plaats. Er zal iemand verantwoordelijk gesteld worden om de rapportage te controleren.

Stakeholders en andere belanghebbenden verlangen steeds meer naar juiste informatie over de ecologische en sociale impact van bedrijven. Vanaf 2027 wordt het publiceren van duurzaamheidsrapportages verplicht voor Vlaamse kmo's. Deze verplichting komt steeds dichterbij, waardoor het ten zeerste wordt aanbevolen dat kmo's zo snel mogelijk te beginnen met het ontwikkelen van een beleid op dit gebied. Aangezien kmo's pas als laatste categorie verplicht worden om een duurzaamheidsrapportage op te stellen volgens de CSRD-normen, is het belangrijk om te onderzoeken in hoeverre zij zich bewust zijn van de nieuwe regelgeving. Het is voor kmo's interessant om nu al te oefenen met het opstellen van rapportages volgens deze normen, zodat de organisatie later geen problemen ondervindt bij de verplichte rapportages.

1.2. Centrale onderzoeksvraag en deelvragen

Vanuit het praktijkprobleem wordt een centrale onderzoeksvraag geformuleerd. Om een zo volledig mogelijk antwoord te kunnen geven, wordt in sectie 1.2.2. de centrale onderzoeksvraag vervolgens opgesplitst in verschillende deelvragen.

1.2.1. Centrale onderzoeksvraag

In deze masterproef ligt de focus voornamelijk op een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen, die in de toekomst van kracht zal zijn. De CSRD vervangt de huidige regelgeving, de NFRD (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). Het zal zorgen voor een meer gedetailleerde rapportageverplichting, inclusief immateriële activa, volgens verplichte EU-normen (Cuomo et al., 2022). Bedrijven zullen rapporteren over hun prestaties die impact hebben op het gebied van duurzaamheid, milieu en sociale verantwoordelijkheid. De CSRD richt zich op alle grote Europese ondernemingen, maar het zal ook kleine en middelgrote ondernemingen treffen (Duarte et al., 2022). Het is van belang om te onderzoeken hoe bewust Vlaamse kmo's zijn van de nieuwe vereisten en hoe ze deze uitdagingen en kansen ervaren. Dit onderzoek kan leiden tot inzichten in mogelijke ondersteunende maatregelen die nodig zijn om kmo's te helpen bij het voldoen aan de nieuwe vereisten en het realiseren van de kansen die deze wetgeving biedt. De centrale onderzoeksvraag luidt als volgt: **"In hoeverre zijn Vlaamse kmo's zich bewust van de nieuwe CSRD-wetgeving en wat zijn de uitdagingen en kansen die zij zien bij het voldoen aan de nieuwe rapportagevereisten?"**

1.2.2. Deelvragen

Om de centrale onderzoeksvraag van deze masterproef te kunnen beantwoorden, is het noodzakelijk om deze op te splitsen in diverse deelvragen. De deelvragen kunnen zowel theoretisch als empirisch van aard zijn. Theoretische deelvragen hebben betrekking op de literatuurstudie, terwijl empirische deelvragen daarentegen gericht zijn op het verzamelen en analyseren van data uit de praktijk om conclusies te trekken over de werkelijkheid. De theoretische deelvragen luiden als volgt:

- Wat is een duurzaamheidsrapportage en hoe is dat ontstaan?

Als eerste zal er een duidelijke definitie gegeven worden van een duurzaamheidsrapportage. Zoals reeds is gebleken uit het praktijkprobleem, wordt duurzaamheidsrapportage beschreven als “een door een bedrijf of organisatie gepubliceerd verslag over de economische, ecologische en sociale gevolgen die worden veroorzaakt door de dagelijkse activiteit” (Herdan et al., 2020). Naast deze definitie is het ook van belang om te begrijpen waarom een duurzaamheidsrapportage zo belangrijk is. Duurzaamheid is immers een cruciale kwestie voor bedrijven. Het rapporteren van deze gegevens is daarom van groot belang, niet alleen om verantwoording af te leggen, maar ook om inzicht te krijgen in eigen prestaties en verbeteringen aan te brengen waar nodig. Ten slotte zal er worden ingegaan op de oorsprong en de achterliggende redenen van een duurzaamheidsrapportage. Het is van belang om te begrijpen hoe een duurzaamheidsrapportage zich door de jaren heen heeft ontwikkeld en wat de belangrijkste drijfveren waren.

- Wat betekent de nieuwe regelgeving CSRD voor bedrijven? Wat zijn de verschillen met de NFRD?

Het doel van deze deelvraag is om een diepgaander inzicht te verkrijgen in de recente ontwikkelingen en veranderingen omtrent de regelgeving voor een duurzaamheidsrapportage. Hierbij zal zowel de huidige Non-Financial Reporting Directive (NFRD) als de geplande Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) uitvoerig besproken en geanalyseerd worden. Ten slotte zal de deelvraag de verschillen tussen de huidige en nieuwe regelgeving in kaart brengen. Op deze manier zal er een grondig en helder overzicht geboden worden van de impact die deze regelgevingen hebben op de rapportageverplichtingen van bedrijven.

- Wat zijn de kosten van een duurzaamheidsrapportage?

Het doel van deze deelvraag is om dieper in te gaan op de verschillende soorten kosten die de nieuwe regelgeving met zich meebrengt. De maatregelen omtrent duurzaamheid worden steeds complexer en bedrijven zijn steeds meer verplicht om gedetailleerde duurzaamheidsinformatie te publiceren. Dit kan leiden tot aanzienlijke kosten voor bedrijven. Aan de andere kant kan het ook leiden tot meer transparantie en betere besluitvorming, wat uiteindelijk ook weer leidt tot duurzame bedrijfsmodellen en een betere reputatie.

- Zijn er naast de CSRD ook nog nieuwe verplichtingen omtrent duurzaamheid?

Zoals reeds vermeld in het praktijkprobleem, is naast de invoering van de CSRD ook de EU-Taxonomie van kracht geworden. Bedrijven die onder de EU-Taxonomie vallen, zijn verplicht om in hun jaarverslag te rapporteren over het deel van hun inkomsten dat afkomstig is van activiteiten die bijdragen aan zes specifieke milieudoelstellingen. Bovendien moeten bedrijven ook voldoen aan de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR). Deze verordening bouwt voort op de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties en verplicht bedrijven om bepaalde informatie openbaar te maken over duurzaamheidspraktijken.

Na de theoretische deelvragen, worden nu de empirische deelvragen geformuleerd:

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot een verbeterde transparantie van duurzaamheidsprestaties bij Vlaamse kmo's?

Ten eerste wordt onderzocht of een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen zal leiden tot een grotere transparantie van duurzaamheidsprestaties bij Vlaamse kmo's. Het doel van deze deelvraag is om te bepalen of het publiceren van gedetailleerde en gestandaardiseerde duurzaamheidsinformatie volgens de CSRD-normen transparantie biedt voor zowel het bedrijf zelf als andere belanghebbenden, zoals investeerders, klanten of banken.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot een verhoogde vergelijkbaarheid van duurzaamheidsrapporten tussen Vlaamse kmo's en sectoren?

De CSRD-regelgeving heeft als doel om consistente en vergelijkbare informatie te bevorderen door verplichte rapportagevereisten voor bedrijven in Europa vast te stellen. Dit stelt klanten, investeerders of andere belanghebbenden in staat om bedrijven tussen verschillende landen binnen de EU met elkaar te vergelijken. Echter, door het ontbreken van een wereldwijd gestandaardiseerd formaat, kan het moeilijk zijn om rapporten uit verschillende landen over de wereld met elkaar te vergelijken. Het is daarom belangrijk om te onderzoeken in hoeverre dit voordeel van vergelijkbaarheid van toepassing is op Vlaamse kmo's.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot een grotere effectiviteit van duurzaamheidscommunicatie?

Rapportage wordt beschouwd als een belangrijk communicatiemiddel waarmee zowel interne als externe belanghebbenden worden geïnformeerd. De verplichting van duurzaamheidsrapportage voor Vlaamse kmo's vanaf 2027 roept de vraag op of kmo's effectiever kunnen communiceren met hun belanghebbenden. Door het delen van informatie over duurzame prestaties en de impact op het milieu, kan worden onderzocht in hoeverre de CSRD-rapportage wordt beschouwd als een middel voor duurzaamheidscommunicatie.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot een verbeterde reputatie van Vlaamse kmo's?

Bedrijven die maatschappelijk verantwoord ondernemen en duurzaamheid hoog in vaandel dragen, kunnen profiteren van een verbeterde financiële reputatie omdat ze als betrouwbaar worden beschouwd (Tarighi et al., 2022b). Tijdens economische recessies kunnen duurzame bedrijven MVO als schild gebruiken om de reputatieschade te beperken. Het is interessant om te onderzoeken of de implementatie van de CSRD zal leiden tot een verbeterde reputatie van Vlaamse kmo's en op welke manier dit zal veranderen.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot een concurrentievoordeel van Vlaamse kmo's?

Duurzaamheidsprestaties en rapporten kunnen binnen Vlaamse kmo's van elkaar verschillen. Sommige kmo's zijn zeer betrokken bij milieu- en maatschappelijke kwesties en rapporteren dit uitgebreid en gedetailleerd in hun duurzaamheidsrapportage, terwijl andere kmo's minder aandacht besteden aan duurzaam ondernemen. Bedrijven die zich actief inzetten voor duurzaamheid en hier gedetailleerd over rapporteren, genieten van een groeiend concurrentievoordeel (Tarighi et al., 2022a). Het is daarom belangrijk om te onderzoeken in hoeverre dit concurrentievoordeel van invloed is.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot een verhoogde betrokkenheid en vertrouwen van belanghebbenden?

Wanneer het bedrijf zich bezighoudt met duurzaam ondernemen en zich richt op het welzijn van de werknemers, zal dit op lange termijn het vertrouwen van de werknemers opbouwen (Becchetti et al., 2022). Bovendien zal de CSRD-wetgeving kmo's verplichten om meer informatie te verstrekken over de betrokkenheid van bestuur en management (Duarte et al., 2022). Een verhoogde betrokkenheid bij duurzaam ondernemen kan leiden tot een hoger vertrouwen. Het is interessant om te onderzoeken of de implementatie van de CSRD daadwerkelijk zal leiden tot een toename van de betrokkenheid en het vertrouwen van belanghebbenden.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot de stimulatie van verbetering van duurzaamheidsprestaties en het stellen van ambitieuzere doelen?

Vlaamse kmo's zullen steeds meer druk voelen van investeerders en andere belanghebbenden om duurzaamheidsinformatie te delen en hun duurzaamheidsprestaties te verbeteren. Het investeren in duurzaam ondernemen legt automatisch een basis voor een duurzame toekomst (Bielawska, 2022). Deze deelvraag zal beantwoorden of de CSRD een instrument is om de samenleving in de richting van een duurzame toekomst te sturen door bedrijven te verplichten meer informatie te verstrekken over duurzaamheid en ambitieuzere doelstellingen te stellen.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot hoge rapportagekosten?

Het meten, onderzoeken en publiceren van een duurzaamheidsrapportage brengt aanzienlijke kosten met zich mee. Voor kmo's met beperkte middelen of personeel kan dit misschien zelfs een aanzienlijke impact hebben op hun totale kosten in vergelijking met kmo's die over voldoende middelen of personeel beschikken. Daarom is het van belang om te onderzoeken welke specifieke impact deze kosten hebben op Vlaamse kmo's bij het opstellen van een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen. Een diepgaand inzicht in deze kostenimplicaties kan bedrijven helpen bij het maken van weloverwogen beslissingen met betrekking tot duurzaamheidsrapportage en het alloceren van middelen om aan de CSRD-vereisten te voldoen.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot hoge auditkosten?

Wanneer de CSRD van kracht wordt, zullen Vlaamse kmo's vanaf 2027 ook verplicht zijn om hun duurzaamheidsrapportage te laten controleren door een externe audit. Het uitvoeren van zo'n audit brengt uiteraard extra kosten met zich mee. Het is daarom belangrijk om te onderzoeken in hoeverre de auditkosten een extra financiële belasting zullen vormen voor kmo's. Een analyse van de auditkosten en de mogelijke impact ervan op de financiën van kmo's kan bijdragen aan een beter begrip van de uitdagingen en mogelijkheden die gepaard gaan met de implementatie van de CSRD-regelgeving.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot hoge kosten voor duurzaam ondernemen?

Wanneer Vlaamse kmo's vanaf 2027 verplicht worden om een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen te rapporteren, worden zij automatisch gestimuleerd om duurzaam te ondernemen. Het implementeren van duurzame maatregelen en acties brengt echter extra kosten met zich mee. Het is dan ook interessant om te onderzoeken welk effect duurzaam ondernemen zal hebben op de kosten van alle Vlaamse kmo's.

- Zal de implementatie van de CSRD-regelgeving voor Vlaamse kmo's leiden tot een verhoogd bedrijfsrisico bij slechte duurzaamheidsprestaties?

Tot slot is het belangrijk om te onderzoeken of slechte duurzaamheidsprestaties het bedrijfsrisico vergroten. Wanneer bedrijven ondermaats presteren op het gebied van ESG en onverantwoordelijk gedrag vertonen, kan dit ernstige problemen en kosten met zich meebrengen. Een verhoogd gepercipieerd bedrijfsrisico kan leiden tot stijgende kapitaalkosten voor bedrijven. Daarom is het van belang om te onderzoeken hoe de CSRD-regelgeving mogelijk invloed heeft op het beperken van deze risico's en het stimuleren van positieve duurzaamheidsprestaties.

1.3. Onderzoeksaanpak

Het doel van deze studie is om een actuele stand van zaken te geven met betrekking tot de nieuwe CSRD-regelgeving en de impact daarvan op Vlaamse kmo's. De onderzoeksaanpak omvat twee delen, een literatuurstudie en een empirisch deel.

1.3.1. Literatuurstudie

In het eerste deel van dit onderzoek is er een literatuurstudie uitgevoerd om een beter inzicht te krijgen in het onderwerp van deze masterproef. Het onderzoek focust zich op bestaande wetenschappelijke artikels die geraadpleegd zijn via de databanken Google Scholar en de online universiteitsbibliotheek van UHasselt. De belangrijkste zoektermen die zijn gebruikt, waren: 'Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)', 'Non-Financial Reporting Directive (NFRD)', 'Sustainability and financial performance', 'stakeholders', enzovoort. De artikelen die zijn bestudeerd, zijn voornamelijk tussen 2018 en 2022 gepubliceerd, maar in sommige gevallen is hiervan afgeweken. De artikelen hebben uitsluitend betrekking op Europese landen, aangezien de NFRD en CSRD Europese wetgevingen zijn. Er zijn voornamelijk Engelstalige artikelen geraadpleegd. De informatie van de databanken zal verder aangevuld worden met informatie uit relevante boeken, websites en masterclasses.

1.3.2. Empirisch deel

Na de literatuurstudie is er een praktijkonderzoek uitgevoerd. Voor de onderzoeksvragen is een kwalitatief onderzoek het meest geschikt, waarbij niet-numerieke data verzameld en geanalyseerd wordt. In deze studie is er gebruikt gemaakt van diepte-interviews, met een semigestructureerde interviewstijl waarbij er een vaste reeks vragen in een interviewleidraad staan die betrekking hebben op de hoofd- en deelvragen. Op die manier kan de interviewer eventueel aanvullende vragen stellen

tijdens het interview, wat zorgt voor een flexibel en open interview. Uiteindelijk worden de interviews getranscribeerd en één voor één geanalyseerd.

Hoofdstuk 2: Duurzaamheidsrapportage

Dit hoofdstuk gaat dieper in op het belang van een duurzaamheidsrapportage, met als doel een algemeen beeld te schetsen van wat duurzaamheidsrapportages zijn en hoe ze zich hebben ontwikkeld. In sectie 2.1. wordt eerst een definitie geformuleerd van duurzaamheidsrapportage en worden de belangrijkste elementen ervan besproken. Hierbij wordt ingegaan op de verschillende aspecten van duurzaamheid, zoals milieu, sociale en governance kwesties, die in duurzaamheidsrapportages aan bod komen. Vervolgens wordt in sectie 2.2. de evolutie van duurzaamheidsrapportages behandeld, waarbij wordt ingegaan op de ontwikkeling van internationale richtlijnen en standaarden.

2.1. Het belang van een duurzaamheidsrapportage

Een duurzaamheidsrapportage is tegenwoordig onmisbaar in het bedrijfsleven omdat het essentieel is om de voortgang op het gebied van duurzaamheid te communiceren. Bedrijven kunnen via rapportage zowel hun prestaties als de impact van hun bedrijfsactiviteiten op het milieu openbaar maken. Rapportage dient als een belangrijk communicatiemiddel en biedt zowel kwantitatieve als kwalitatieve informatie over een bepaalde periode. Het vergroot de transparantie en bevordert de betrokkenheid van belanghebbenden (Vieira & Radonjič, 2020). De Europese Unie vereist dat bedrijven dergelijke informatie publiceren vanwege het belang dat beleidsmakers hechten aan duurzaamheidsrapportage. Het vormt een uitdaging voor bedrijven om zich te richten op de volledigheid, relevantie en geldigheid van milieugegevens (Vieira & Radonjič, 2020). Daarnaast kan duurzaamheidsrapportage ook worden gebruikt voor imagomanagement (Landrum & Ohsowski, 2018). De huidige regelgeving Non-Financial Reporting Directive (NFRD) verplicht honderd bedrijven in België om een duurzaamheidsrapportage te publiceren. Vanaf 2025 treedt echter een nieuwe Europese richtlijn in werking, de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD), die verplicht zal zijn voor duizend Belgische ondernemingen.

Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) is gerelateerd aan duurzaamheid en de verantwoordelijkheid van een bedrijf. De openbaring van informatie over MVO wordt gedaan door middel van duurzaamheidsverslaggeving (Vieira & Radonjič, 2020). MVO is een logische uitbreiding van de verantwoordelijkheid van bedrijven om bij te dragen aan het welzijn van de samenleving (Manes-Rossi et al., 2018). In deze complexe en concurrerende economische wereld wordt de rol van MVO steeds belangrijker voor het behouden van een concurrentievoordeel. Het verbetert zowel de financiële situatie als de reputatie van bedrijven (Tarighi et al., 2022b). Bedrijven die MVO en duurzaamheid hoog op de agenda hebben staan, trekken sneller medewerkers aan met de juiste mindset. Hierdoor wordt het gemakkelijker om goed opgeleid personeel te behouden en aan de verwachtingen van klanten te voldoen (Rehman et al., 2020). MVO zorgt niet alleen voor stabiliteit in bedrijfsvoering, maar kan ook de financiële reputatie van bedrijven verbeteren doordat ze als betrouwbaar worden beschouwd (Tarighi et al., 2022b). De openbaarmaking van MVO-informatie is noodzakelijk om de belangen van bestuurders en andere belanghebbenden op één lijn te brengen,

aangezien aandeelhouders MVO-activiteiten als zeer belangrijk beschouwen voor het verbeteren van de financiële prestaties van een bedrijf (Nawaiseh et al., 2015).

Wanneer bedrijven niet wettelijk verplicht zijn om hun duurzaamheidsrapportage openbaar te maken, kunnen zij onjuiste informatie verstrekken om anderen te laten geloven dat ze bepaalde maatregelen hebben genomen om de belangen van aandeelhouders te maximaliseren (Tarighi et al., 2022b). Bovendien leidt het ontbreken van wettelijke vereisten voor duurzaamheidsrapportage tot een lagere rapportagekwaliteit en kan het bedrijven ervan weerhouden om materiële informatie openbaar te maken (Bossut et al.). Er is veel kritiek geuit op de geloofwaardigheid en betrouwbaarheid van duurzaamheidsrapportages, waarbij sommige bedrijven zich schuldig maken aan *greenwashing*. *Greenwashing* is een term die gebruikt wordt wanneer bedrijven beweren meer te doen voor het milieu dan ze daadwerkelijk doen, met als doel hun reputatie op het gebied van MVO te verbeteren (Fiechter et al., 2022). De toenemende bezorgdheid over *greenwashing* kan ervoor zorgen dat potentiële beleggers de informatie in duurzaamheidsverslagen in twijfel trekken (Friske et al., 2022). Om deze kritiek aan te pakken, kunnen bedrijven hun rapporten laten verifiëren door accountants- of advieskantoren, wat de geloofwaardigheid van de informatie zal vergroten (Boiral et al., 2019).

Om de duurzaamheid en ethische impact van een investering in een bedrijf te meten, wordt vaak gebruik gemaakt van het ESG-kader, wat staat voor Environmental, Social and Governance. Het Environmental-aspect heeft betrekking op het gehele milieu, inclusief de klimaatveranderingsstrategie, energie- en waterefficiëntie, biodiversiteit, etc. Het sociale aspect richt zich op het welzijn van werknemers en het vermogen om duurzame ontwikkeling in de lokale gemeenschap te bevorderen (Becchetti et al., 2022). Governance verwijst naar goed bestuur, waarbij het regeeringsstelsel, ethisch leiderschap, de mogelijkheid tot corruptie en risicobeheer een belangrijke rol spelen. Steeds meer beleggers houden rekening met ESG-factoren bij het nemen van beleggingsbeslissingen, omdat deze een breder en dieper inzicht bieden dan alleen duurzaamheid.

Er zijn tal van redenen waarom bedrijven een duurzaamheidsrapportage publiceren. Ten eerste speelt de verwachting van klanten een belangrijke rol (Rehman et al., 2020). Consumenten geven aan dat duurzaamheid steeds belangrijker wordt bij hun aankoopbeslissingen en kan zelfs een doorslaggevende factor zijn. Tegelijkertijd wordt het voor bedrijven steeds uitdagender om getalenteerde medewerkers aan te trekken. Werknemers willen vertrouwen opbouwen op lange termijn met het bedrijf. Als het bedrijf zich inzet voor de toekomst van het welzijn van het bedrijf, de omgeving en medewerkers, helpt dat werknemers bij hun beslissing om voor het bedrijf te kiezen (Becchetti et al., 2022).

Natuurlijk speelt wetgeving ook een belangrijke rol. Europa wil een stapje voor zijn op het gebied van duurzaamheid. De EU verplicht bedrijven om transparanter te zijn over hun investeringsdoelen en om gebruik te maken van tools waarmee bedrijven gemakkelijkere kunnen worden vergeleken (Fiechter et al., 2022). Bovendien moeten bedrijven hun aandeelhouders en andere belanghebbenden tevreden stellen. Wanneer belanghebbenden investeringsbeslissingen moeten nemen, vertrouwen ze op financiële overzichten, waaronder duurzaamheidsverslagen. Uit onderzoek

van KPMG blijkt dat duurzaamheidsrapportage door financiële belanghebbenden algemeen wordt erkend als een cruciaal onderdeel van de bedrijfsrapportage (Lynch & Lynch, 2022). Steeds meer belanghebbenden overwegen geen investering te doen wanneer de ESG-prestaties slecht zijn.

Maatschappelijk verantwoord ondernemen en duurzaamheidsrapportage zijn belangrijke stappen die het bedrijfsleven neemt ter verbetering van de gehele samenleving. Ze zijn cruciaal voor het succes van bedrijven, omdat klanten de voorkeur geven aan organisaties die zowel economisch als sociaal verantwoordelijk zijn (Rehman et al., 2020). In het boekjaar 2025 zullen meerdere bedrijven verplicht worden om hun duurzaamheidsrapportage te publiceren, wat bijdraagt aan meer transparantie en verantwoordelijkheid.

2.2. Evolutie duurzaamheidsrapportage

Zoals in sectie 2.1. werd aangehaald is een duurzaamheidsrapportage tegenwoordig een echte must-have geworden. Maar dat is echter niet altijd zo geweest. Hieronder zal verder worden ingegaan op vier periodes die elk een andere kijk hebben op duurzaamheidsrapportage.

2.2.1. Eerste periode: 1960 – 1970

In het begin van de jaren zestig was er weinig belangstelling voor thema's die verband hielden met duurzaamheid. Er werden nieuwe boekhoudnormen opgelegd die de waarde en betrouwbaarheid van financiële informatie aantastten. Hoewel de economie groeide, was er weinig aandacht voor bredere planetaire gerelateerde zaken (Lai & Stacchezzini, 2021). Bedrijven rapporteerden voornamelijk met het oog op het verstrekken van financiële informatie aangezien dat enkel relevant was voor aandeelhouders en investeerders. In die periode werd er vooral nadruk gelegd op verbetering van de financiële boekhoudnormen om meer transparante verslagen te genereren en sectoren en verschillende landen met elkaar te kunnen vergelijken (Lai & Stacchezzini, 2021).

2.2.2. Tweede periode: 1980 – 1990

Vanaf de jaren tachtig veranderde de situatie snel. Bedrijven begonnen met het publiceren van milieuverslagen over hun activiteiten als reactie op vele milieurampen in die tijd. Hierbij werd niet alleen gerapporteerd over financiële informatie, maar ook over niet-financiële informatie, zoals milieukwesties en sociale aspecten (Lai & Stacchezzini, 2021). Aandeelhouders en andere belanghebbenden van de organisatie streefden naar meer informatie over de bedrijfsactiviteiten en de impact op het milieu en de samenleving. Deze verschuiving veroorzaakte een versoepeling van de identiteit tussen bedrijfsverslaggeving en financiële verslaggeving.

In de jaren negentig publiceerden bedrijven sociale verslagen als reactie op ethische schandalen zoals kinderarbeid en slechte werkomstandigheden. Bedrijven verwachtten dat het publiceren van milieu- en maatschappelijke verslagen economische voordelen en een betere reputatie zou opleveren (Landrum & Ohsowski, 2018). Hoewel rapportage wereldwijd evolueerde, ontbrak er een gestandaardiseerde structuur. Daardoor werden eind jaren negentig het Milieuprogramma van de

Verenigde Naties en de non-profit Coalition for Environmentally Responsible Economies samengesteld. Deze programma's waren de eerste normen voor vrijwillige duurzaamheidsrapportage (Landrum & Ohsowski, 2018). Door middel van informatie-uitwisseling werden samenwerkingsverbanden voor het milieubeleid tussen landen versterkt.

2.2.3. Derde periode: 2000 – 2010

In het begin van het nieuwe decennium werd vrijwillige duurzaamheidsrapportage steeds populairder. Bedrijven maakten gebruik van de Global Reporting Initiative (GRI)-normen of andere vergelijkbare rapportagekaders om hun ecologische, sociale en economische impact te beschrijven aan belanghebbenden. Met het oog op bevorderen van de vergelijkbaarheid van deze informatie was er groeiende behoefte aan kaders en normen voor niet-financiële verslaglegging (Cuomo et al., 2022). In 2013 publiceerde het International Integrated Reporting Council het International Integrated Reporting Framework, een specifiek kader om entiteiten te ondersteunen bij het opstellen van dit type verslag. Hoewel het framework veel belangstelling wekte bij ondernemingen, bleef het vrijwillig (Manes-Rossi et al., 2018). Het kader verbetert de kwaliteit van de beschikbare informatie door gebruik te maken van verschillende rapportagestructuren.

Echter heeft de Europese Unie de afgelopen jaren een stap voorwaarts gezet om de informatiebehoefte van beleggers en belanghebbenden tegemoet te komen. De EU vaardigt de Richtlijn 2014/95/EU, de Non-Financial Reporting Directive, uit om niet-financiële informatie openbaar te maken. In 2017 kwamen er de EU-richtsnoeren voor organisaties om de openbaarmaking te ondersteunen. Deze richtlijn zorgt ervoor dat organisaties minstens een pakket informatie publiceren.

2.2.4. Vierde periode: 2020 – toekomst

Een universele regelgeving voor duurzaamheidsverslaglegging op mondiaal niveau bestaat voorlopig nog niet. De verslaglegging wordt per land opgelegd, waardoor duurzaamheidsverslagen kunnen verschillen van land tot land (Zrnić et al., 2020). Door gebrek aan een gestandaardiseerde vorm is het moeilijker om rapporten van bedrijven uit verschillende landen wereldwijd met elkaar te vergelijken.

Op 21 april 2021 publiceerde de Europese Commissie het voorstel van de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD), een nieuwe regelgeving die verder gaat dan de huidige richtlijn voor de publicatie van niet-financiële informatie (NFRD). De evolutie van duurzaamheidsrapportage is snel veranderd en wordt gedreven door belanghebbenden in de waardeketen van het bedrijf (Lynch & Lynch, 2022). De CSRD-regelgeving heeft als doel de fragmentatie aan te pakken door een gemeenschappelijk raamwerk voor duurzaamheidsrapportage binnen de Europese Unie (EU) in te voeren. Het beoogt consistente en vergelijkbare informatie te bevorderen door verplichte rapportagevereisten voor grote ondernemingen in de EU vast te stellen. Hierdoor wordt het mogelijk om bedrijven tussen verschillende landen binnen de EU met elkaar te vergelijken.

Hoofdstuk 3: Regelgeving omtrent duurzaamheidsrapportage

In dit hoofdstuk worden de regelgevingen nader bekeken om hun impact op de duurzaamheidsrapportage bij kmo's te onderzoeken. Duurzaamheidsrapportage is de afgelopen jaren uitgegroeid tot een belangrijk onderwerp voor bedrijven wereldwijd. Om deze rapportages te standaardiseren en te verbeteren, zijn er regelgevingen opgesteld. In sectie 3.1. wordt de huidige regelgeving, de Non-Financial Reporting Directive (NFRD), beschreven. Vervolgens wordt in sectie 3.2. de nieuwe Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) behandeld.

3.1. Non-Financial Reporting Directive

3.1.1. Ontstaan

In oktober 2014 werd in Europa de Non-Financial Reporting Directive (NFRD) aangenomen, in het Nederlands bekend als de 'richtlijn niet-financiële rapportage' (Fiechter et al., 2022). Het hoofddoel van de NFRD was om de verstrekking van niet-financiële informatie te bevorderen en de verantwoordingsplicht voor belanghebbenden te verbeteren (Fiandrino & Tonelli, 2021). Deze rapportage omvatte informatie over de ontwikkelingen, prestaties en impact van de bedrijfsactiviteiten met betrekking tot milieu- en sociale aangelegenheden. Naast milieuaspecten kwamen ook onderwerpen zoals werknemers, mensenrechten, omkoping en corruptiebestrijding aan bod (Fiandrino & Tonelli, 2021).

De verplichtingen van de NFRD waren alleen van toepassing op organisaties van openbaar belang. Dit zijn organisaties die door hun omvang of functie in het maatschappelijke verkeer de belangen van grotere groepen raken, zoals grote beursgenoteerde bedrijven, banken en verzekeringsmaatschappijen met gemiddeld meer dan 500 werknemers (Mio et al., 2020). Vanaf boekjaar 2017 waren deze ondernemingen verplicht om niet-financiële informatie openbaar te maken, wat betekent dat de rapportageplicht in 2018 van kracht werd (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). Er zijn echter slechts 11.000 ondernemingen die onder de NFRD vallen. Bedrijven hadden de vrijheid om te kiezen waar ze de publicatie deden, evenals het rapportagekader en de vaststelling van assurantie (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). De EU-lidstaten moesten de minimumvoorschriften van de NFRD in hun nationale wetgeving opnemen, maar waren vrij om aanvullende voorschriften vast te stellen (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). Hoewel de openbaarmaking van duurzaamheidsinformatie een historische doorbraak betekende voor een grotere verantwoordingsplicht en antwoord gaf op wat duurzame ontwikkeling inhoudt, waren de verplichtingen beperkt en vrijblijvend. (Fiechter et al., 2022)

Volgens de NFRD-richtlijnen moeten ondernemingen verslag uitbrengen over de prestaties, de bedrijfsontwikkeling en de verschillende effecten met betrekking tot een vooraf vastgestelde lijst van

niet-financiële kwesties. De beschrijving van het bedrijfsmodel, het beleid van de onderneming en de behaalde resultaten zijn enkele voorbeelden die ondernemingen moeten publiceren (Duarte et al., 2022).

3.1.2. Nadelen

De Non-financial Reporting Directive had verschillende nadelen. Ten eerste lieten bedrijven bepaalde essentiële informatie weg uit hun rapportage, waardoor het moeilijk was om bedrijven met elkaar te vergelijken en belanghebbenden niet over de benodigde informatie beschikten (Fiandrino & Tonelli, 2021). Het gebrek aan harmonisatie met betrekking tot geïntegreerde rapportage en de overmaat aan mogelijkheden voor ondernemingen om af te wijken van de rapportageverplichtingen vormden grote zwakke punten van de NFRD (Primec & Belak, 2022). Ten tweede was er twijfel over de betrouwbaarheid van de gerapporteerde informatie, aangezien er onvoldoende publieke beschikbare informatie werd verstrekt (Fiandrino & Tonelli, 2021). De NFRD bood onvoldoende informatie voor duurzame financiering, waardoor investeringen niet adequaat konden worden geleid naar milieuvriendelijke activiteiten. Daarom is er behoefte aan meer relevante, vergelijkbare en betrouwbare informatie, zowel financieel als niet-financieel (Fiandrino & Tonelli, 2021).

Ten derde maken bedrijven vermijdbare kosten vanwege de complexiteit van de verschillende informatieverplichtingen. Complexe regelgeving met dito informatieverplichting leidt in het algemeen tot hogere informatie nalevingskosten dan eenvoudige regelgeving (Fiandrino & Tonelli, 2021). Het vierde nadeel is dat veel diverse bedrijven onder het toepassingsgebied van de richtlijn vallen. Ze verschillen in bedrijfstak, bedrijfsmodel en de locatie van activiteiten, waardoor er zeer uiteenlopende MVO-rapportagekwesties ontstaan. Deze diversiteit belemmert het toezicht op en de benchmarking van MVO-prestaties door belanghebbenden (Fiechter et al., 2022). Bovendien kunnen bedrijven proberen aan de MVO-rapportageverplichtingen te voldoen door gebruik te maken van standaardinformatie of *greenwashing*. Tot slot zijn er ook problemen met de kwaliteit van de NFRD, wat leidt tot een gebrek aan verantwoording. Kwaliteit omvat de transparantie van informatie en de naleving van de basisprincipes voor verslaglegging, zoals volledigheid, vergelijkbaarheid, nauwkeurigheid en betrouwbaarheid (Boiral et al., 2019). Door de NFRD-regelgeving te herzien, kunnen ondernemingen bijdragen aan een cultuur van een grotere publieke verantwoordingsplicht.

3.2. Corporate Sustainability Reporting Directive

3.2.1. Herziening NFRD naar CSRD

De Europese Commissie kondigde in 2019 de herziening van de NFRD aan (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). Uiteindelijk heeft de Europese Commissie het voorstel voor de nieuwe wetgeving, de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) aangenomen ter vervanging van de huidige NFRD (Duarte et al., 2022). Dit betekent dat vanaf het boekjaar 2025 alle grote ondernemingen, zowel beursgenoteerd als niet-beursgenoteerd, verplicht zijn om duurzaamheidsrapportages te publiceren. In tegenstelling tot de NFRD heeft de nieuwe wetgeving

ook betrekking op beursgenoteerde kleine en middelgrote onderneming, maar die zullen pas vanaf boekjaar 2027 onder de CSRD vallen. De scope van de CSRD is aanzienlijk uitgebreid. Bedrijven moeten voldoen aan minstens twee van de onderstaande criteria:

- Gemiddeld aantal werknemers van meer dan 250 over het boekjaar;
- Een balanstotaal van meer dan 20 miljoen euro;
- Een netto-omzet van meer dan 40 miljoen euro (Duarte et al., 2022).

Als bedrijven voldoen aan minstens twee van deze criteria, zijn ze verplicht om hun duurzaamheidsrapportage openbaar te maken. In Europa zullen ongeveer 49.000 ondernemingen hun duurzaamheidsrapportage publiceren, wat een aanzienlijke toename is ten opzichte van de 11.000 bedrijven die dit deden onder de NFRD. De zogenaamde micro-ondernemingen, ofwel de allerkleinste ondernemingen, vallen niet onder de CSRD. Micro-ondernemingen hebben een balanstotaal van € 350.000 of minder, een netto-omzet van € 700.000 of minder, en minder dan tien personen in dienst (Duarte et al., 2022). Zij mogen op basis van eenvoudigere standaarden rapporteren. Bedrijven die buiten Europa zijn gevestigd, maar wel activiteiten binnen de EU uitvoeren in financiële termijn, vallen ook onder deze nieuwe wetgeving (Hoeven, 2023).

De EFRAG, oftewel de European Financial Reporting Advisory Group, is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van deze nieuwe wetgeving. De EFRAG werd opgericht in 2001 met steun van de Europese Commissie als een particuliere vereniging die het openbaar belang dient. De grootste taak van de EFRAG is de Europese Commissie adviseren over de implementatie van internationale standaarden voor financiële verslagleggingen in het Europees recht. De EFRAG heeft aanbevelingen en ontwerpnormen ontwikkeld op basis van bindende rapportagestandaarden voor de nieuwe duurzaamheidsrapportage. Ze werken daarnaast ook aan het verband tussen financiële en niet-financiële informatie (Cuomo et al., 2022). Deze ontwerpen worden eerst behandeld door de Europese Commissie zodra het Parlement en de Raad overeenstemming hebben bereikt over de wetgevingstekst. De EFRAG heeft de eerste reeks ontwerpnormen in oktober 2022 ontwikkeld en gepubliceerd. Zodra de Europese Commissie deze regels en normen definitief vaststelt, moeten alle Europese lidstaten deze standaarden omzetten in hun nationale wetgeving. Er is gekozen voor implementatie op niveau van de lidstaten, wat enige tijd kan duren. Er is niet gekozen voor een Europese verordening waarbij de nieuwe Europese richtlijn rechtstreeks van toepassing is.

3.2.2. Verschillen met de NFRD

De Europese Commissie stelt vast dat de rapportage volgens de NFRD ontoereikend is en dat de combinatie met de richtsnoeren niet het gewenste effect heeft. Om te voorkomen dat de rapportage een oefening in eigen belang wordt, zijn twee elementen cruciaal. Ten eerste moet de beoordeling van de materialiteit een robuust proces volgen. Het is essentieel dat bedrijven zorgvuldig en objectief bepalen welke niet-financiële informatie als materieel wordt beschouwd. Ten tweede is het belangrijk dat het openbaar maken van niet-financiële informatie door ondernemingen als nuttig wordt ervaren. Het moet worden beschouwd als een waardevol instrument om de prestaties op gebied van duurzaamheid te communiceren met stakeholders (Primec & Belak, 2022). De CSRD-regelgeving gaat een aantal belangrijke zaken veranderen wat betreft het rapporteren over duurzaamheid.

De CSRD introduceert een meer gedetailleerde rapportageverplichting, met inbegrip van immateriële activa volgens verplichte EU-normen (Cuomo et al., 2022). Tegelijkertijd zal de reikwijdte van de CSRD veel breder zijn dan die van de NFRD. De EU verplicht ondernemingen voornamelijk om zich te focussen op de effecten van hun activiteiten op biodiversiteit, klimaat, mensenrechten en de samenleving. Deze nieuwe regelgeving moet voldoen aan de vraag van beleggers naar voldoende duurzaamheidsinformatie. De grootste verandering zit wellicht in het feit dat er binnen drie jaar na de ingang van de CSRD-standaarden een kwaliteitsborging door een externe partij verplicht wordt. De auditcommissie zal het proces voor duurzaamheidsrapportage monitoren. Momenteel wordt bij de NFRD alleen gecontroleerd op de aanwezigheid van ESG-informatie, maar binnenkort zal er ook inhoudelijk gecontroleerd worden. Accountants moeten de jaarverslagen verbeteren zodat het meer inzicht geeft in de toekomst van het bedrijf op vlak van duurzaamheid. Er zullen aanbevelingen of voorstellen worden gedaan om de integriteit van het proces te waarborgen via een auditor. Er zal een zekerheid van de niet-financiële duurzaamheidsverklaring verplicht worden, dat opgesteld zal worden door een onafhankelijke verstrekker. De CSRD introduceert dus een audit vereiste voor de gerapporteerde duurzaamheidsinformatie.

Naast inhoudelijke veranderingen is er ook een aanpassing in de terminologie. In de NFRD-richtlijn stonden de financiële prestaties van een organisatie los van duurzaamheid. Daarom is de nieuwe regelgeving bedoeld om beide onderdelen meer in elkaar te laten overvloeien. Waar de NFRD sprak over 'rapportage van niet-financiële informatie', spreekt de CSRD nu over een 'duurzaamheidsrapportage'. Een betere wereld begint met echt inzicht, concrete ambities en doelstellingen die de geloofwaardigheid versterken. Er zijn analyses die wijzen op een positief verband tussen de CSRD en financiële prestaties. Zo zal de winstgevendheid van bedrijven die zich bezighouden met maatschappelijk ondernemen naar verwachting toenemen (Rehman et al., 2020). Uiteraard blijft winst een belangrijk doel voor elk bedrijf.

Een andere belangrijke reden waarom de NFRD wordt aangescherpt, is ten behoeve van de financiële sector. Met de nieuwe CSRD-regelgeving zullen investeringsportfolio's verduurzamen, daarbij is het van belang dat bedrijven relevante ESG-informatie verstrekken die vallen onder de standaard richtlijnen. Het is cruciaal dat vermogensbeheerders beter inzicht verkrijgen in de risico's en kansen van duurzaamheidskwesaties voor hun investeringen. Met de CSRD kan je niet meer rapporteren over de financiële gezondheid zonder te communiceren over de impact op zaken als klimaatverandering, grondstoffentekort of MVO. De CSRD-standaard moet ervoor zorgen dat belanghebbenden de informatie begrijpen, beoordelen en vergelijken. Het moet hen aanzetten tot actie. Het zijn de eerste stapjes in Europa voor het streven naar een klimaatneutraal continent in 2050 (Rack, 2018). In december 2019 presenteerde de Europese Commissie de Europese Green Deal waarin het doel is vastgesteld dat Europa tegen 2050 het eerste klimaatneutrale continent is. In dit kader werd ook een actieplan opgesteld, namelijk het Sustainable Finance. Dat actieplan is erop gericht om financiële stromen te kanaliseren naar duurzame investeringen met een minimale impact op het milieu (Jäger, 2022). Om klimaatneutraal te zijn tegen 2050 is het noodzakelijk dat bedrijven relevante, vergelijkbare en betrouwbare informatie over hun ESG-beleid ter beschikking stellen die onder de CSRD-richtlijnen vallen.

Het voorstel loopt vooruit op de toekomstige digitalisering van duurzaamheidsinformatie. Bedrijven zullen hun informatie digitaal gaan rapporteren (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). Op die manier kan de informatie ontsloten worden via het European Single Access Point (ESAP), een centraal EU-toegangspunt voor bedrijfsinformatie. Deze verplichtingen zullen een betere toegang bieden tot betrouwbare en vergelijkbare duurzaamheidsinformatie om de financiële stromen in de richting van een duurzame en klimaatneutrale economie te sturen. Het is een strategie voor digitale financiën, met als doel de toegang tot gegevens en het hergebruiken van gegevens binnen de financiële sector te verbeteren. Het zal de verantwoordelijke houding ten opzichte van het bedrijfsleven stimuleren (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). Op termijn zal de digitalisering lagere rapportagekosten en radicale verbeteringen bieden. In tegenstelling tot de NFRD mag duurzaamheidsinformatie niet meer buiten het bestuursverslag worden aangeboden, zoals in een apart document op de website. Ondernemingen dienen duurzaamheidsinformatie daarom op te nemen in een afzonderlijk deel van het bestuursverslag (Hoeven, 2023).

3.2.3. Standaarden

In november 2022 heeft de EFRAG reeds een eerste set van standaarden ontwikkeld en gepubliceerd. Deze standaarden, bekend als de European Sustainability Reporting Standards (ESRS), stellen de technische vereisten vast waaraan de duurzaamheidsrapporten moeten voldoen (De Cristofaro & Gulluscio, 2023). Zij bieden bedrijven richtlijnen over hoe ze hun rapportage moeten aanpakken. Hieronder wordt een overzicht gegeven van de 12 standaarden met een korte uitleg in tabel 1.

Tabel 1: Standaarden CSRD

ESRS 1	Algemene vereisten: algemene eisen waaraan ondernemingen moeten voldoen bij het opstellen van duurzaamheidsinformatie in kader van de CSRD-richtlijn.
ESRS 2	Algemene informatieverschaffing: vereisten voor informatieverschaffing die van toepassing zijn op alle ondernemingen, ongeacht hun activiteitssector, en die betrekking hebben op alle duurzaamheidsonderwerpen.
ESRS E1	Klimaatverandering: informatievereisten met betrekking tot hoe de onderneming klimaatverandering beïnvloedt, rekening houdend met de eisen van gerelateerde Europese wet- en regelgeving.
ESRS E2	Verontreiniging: informatievereisten met betrekking tot hoe de onderneming lucht-, water- en bodemverontreiniging beïnvloedt.
ESRS E3	Water en mariene hulpbronnen: informatievereisten met betrekking tot water en mariene hulpbronnen in de activiteiten van de onderneming.
ESRS E4	Biodiversiteit en ecosystemen: informatievereisten met betrekking tot hoe de onderneming biodiversiteit en ecosystemen beïnvloedt, met aandacht voor materiële positieve en negatieve, feitelijke en potentiële gevolgen.

ESRS E5	Gebruik van hulpbronnen en circulaire economie: informatievereisten met betrekking tot de circulaire economie en het gebruik, de instroom en uitstroom van hulpbronnen.
ESRS S1	Eigen werknemers: inzicht in de materiële gevolgen van de onderneming op haar werknemers, evenals de daarmee samenhangende materiële risico's en kansen.
ESRS S2	Werknemers in de waardeketen: inzicht in de materiële gevolgen voor werknemers in de waardeketen die worden veroorzaakt of bijgedragen door de onderneming.
ESRS S3	Getroffen gemeenschappen: inzicht in de materiële gevolgen voor de betrokken gemeenschappen die worden veroorzaakt of bijgedragen door de onderneming.
ESRS S4	Consumenten en eindgebruikers: inzicht in de materiële gevolgen voor consumenten en/of eindgebruikers die worden veroorzaakt of bijgedragen door de onderneming.
ESRS G1	Bedrijfsgedrag: inzicht in de strategie, benadering, processen en procedures van de onderneming, evenals haar prestaties op het gebied van bedrijfsvoering.

De eisen gaan als volgt:

1) Dubbele materialiteit

In de NFRD werd al eerder gesproken over een "dubbele materialiteit perspectief", wat betekent dat ondernemingen rapporteren over de manier waarop duurzaamheidskwesties hun bedrijf beïnvloeden en over hun eigen effect op de mens en het milieu. Echter, in de NFRD was er vooral sprake van enkelvoudige materialiteit. Eén richting materialiteit is een rapportage benadering die rekening houdt met hoe duurzame factoren de financiële waarde van een onderneming beïnvloeden. Het concept van dubbele materialiteit houdt zowel rekening met dit aspect als met hoe de onderneming het milieu en de samenleving in het algemeen beïnvloedt. Dit concept wint steeds meer aan belang en zal verplicht worden in de CSRD-regelgeving. Het is cruciaal dat bedrijven niet enkel rapporteren over de impact van duurzaamheidskwesties op de waarde van het bedrijf, maar ook over de impact die ze hebben op het milieu (zoals uitstoot van broeikasgassen, efficiëntie van energie en de resultaten van de ecologische voetafdruk), de economie en de maatschappij (zoals arbeidsomstandigheden, mensenrechten en gelijke kansen) (Duarte et al., 2022). Bedrijven mogen niet langer uitsluitend kijken naar de impact of de risico's van deze thema's, maar ze moeten de externe omgeving en hun eigen bedrijf in samenhang beschouwen. Bedrijven moeten zich richten op de zaken waar ze daadwerkelijk invloed op hebben, niet op wat het beste scoort op marketinggebied. Duurzaamheid en een gezonde bedrijfsvoering staat niet los van elkaar. Duurzaamheidsthema's kunnen een grote financiële impact hebben op het bedrijf.

2) Langetermijndoelstellingen

Vanaf boekjaar 2025 worden bedrijven verplicht te rapporteren over langetermijndoelstellingen met betrekking tot de thema's die voortkomen uit de

materialiteitsanalyse. Voorafgaand in de NFRD-wetgeving was het voldoende om enkel te rapporteren over genomen acties of initiatieven van het afgelopen jaar. Met de CSRD is het echter van belang dat jaarlijks de voortgang wordt aangetoond, waarbij de doelstellingen concreet en meetbaar moeten zijn.

3) Immateriële zaken

Het nieuwe voorstel van de EFRAG specificeert ook gedetailleerder welke informatie bedrijven openbaar moeten maken. Het omvat nieuwe en meer uitgebreide rapportageverplichtingen. Naast cijfers over het milieu is ook informatie over immateriële aspecten zoals sociaal, menselijk en intellectueel kapitaal cruciaal. Bedrijven moeten meer informatie verstrekken over hun strategie, bedrijfsmodel, doelstellingen en betrokkenheid van bestuur en management (Duarte et al., 2022).

4) Kwaliteit

De eerste set normen bevat ook richtlijnen over hoe bedrijven moet zorgen dat duurzaamheidsinformatie van hoge kwaliteit is. Daarbij zullen bedrijven verplicht worden om hun duurzaamheidsinformatie op te nemen in het jaarverslag en deze door wettelijke auditor te laten controleren (Duarte et al., 2022). In de beginfase van de implementatie van de CSRD zal de mate van accountantscontrole nog beperkt zijn (Hoeven, 2023). Maar na verloop van tijd zal het uitgebreid worden tot een redelijke zekerheid. Het is cruciaal dat de gerapporteerde informatie betrouwbaar, vergelijkbaar en nauwkeurig is. Hierdoor zal de bezorgdheid van beleggers en andere belanghebbenden over de betrouwbaarheid van de duurzaamheidsinformatie dalen.

3.2.4. Kosten van duurzaamheidsrapportage

Bij het opstellen van een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen zijn er verschillende kosten verbonden. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen de rapportagekosten zelf, de auditkosten en de kosten van duurzame acties die bedrijven moeten ondernemen om te evolueren naar een duurzamere toekomst.

De CSRD-normen verplichten Vlaamse kmo's vanaf 2027 om duurzaamheidsinformatie te publiceren. Dit zal leiden tot toenemende druk van investeerders en andere belanghebbenden die deze informatie eisen. Om een rapportage op te stellen en te publiceren, zijn diverse instrumenten, methodologieën en benaderingen nodig. Het is van cruciaal belang dat bedrijven hiervan gebruik maken (Vieira & Radonjič, 2020). Daarom zal de nieuwe wetgeving extra kosten met zich meebrengen voor bedrijven. Het rapporteren over duurzaamheid verhoogt de goodwill van een onderneming, maar gaat ook gepaard met nalevingskosten en kapitaalverbeteringen die aanzienlijk kunnen zijn (Lynch & Lynch, 2022). Bovendien kunnen er overlappende normen en kaders zijn, of inconsistente informatieverzoeken van andere investeerders of belanghebbenden, waardoor deze kosten alleen maar zullen stijgen. Op lange termijn zullen deze rapportagekosten echter weer afnemen. Een duurzaamheidsrapportage kan ook opportuniteitskosten met zich meebrengen, waarbij investeerders middelen alloceren die anders zouden worden besteed aan reclame, onderzoek en ontwikkeling, persoonlijke verkoop en andere traditionele marketingactiviteiten, om de rapportage te financieren (Friske et al., 2022).

Naast de kosten voor het opstellen en publiceren van de duurzaamheidsrapportages, moeten bedrijven ook rekening houden met de uitgaven voor externe auditdiensten. Onder de CSRD zijn bedrijven verplicht een externe partij aan te stellen die de duurzaamheidsrapportages zal controleren. Dit zorgt voor een hoog niveau van betrouwbare informatie voor belanghebbenden, zoals investeerders, klanten en werknemers (Duarte et al., 2022). Het inschakelen van een externe partij voor de controle brengt echter kosten met zich mee, die kunnen variëren afhankelijk van de omvang en complexiteit van het bedrijf, evenals de vereisten van de auditor.

Duurzaam ondernemen brengt extra kosten met zich mee en wordt daarom als een dure aangelegenheid beschouwd (Tarighi et al., 2022a). De voortdurende overgang naar nieuwe, milieuvriendelijke technologieën brengt heel wat kosten met zich mee. Vaak zijn investeringen nodig om verouderde productieprocessen te vervangen door duurzamere alternatieven. Niettemin kunnen deze kosten op lange termijn worden gecompenseerd door efficiëntere en zuinigere productieprocessen. Bij duurzaam ondernemen kunnen er ook kosten ontstaan in verband met het opbouwen en versterken van sociale betrekkingen. Deze kosten omvatten onder andere het organiseren van bijeenkomsten met partners, activiteiten voor werknemers en hun gezinnen, deelname aan lokale initiatieven, enzovoort. Hoewel deze activiteiten kosten met zich meebrengen, kunnen ze ook aanzienlijke voordelen opleveren voor de organisatie, zoals het verbeteren van de relaties met werknemers en partners. Ze kunnen ook bijdragen aan de reputatie en de bekendheid van een bedrijf op de markt (Bielawska, 2022). Door te investeren in duurzaam ondernemen legt men niet alleen een solide basis voor een hogere winstgevendheid op lange termijn, maar ook voor een duurzame toekomst (Bielawska, 2022). Echter, als bedrijven slechte duurzaamheidsprestaties leveren en onverantwoordelijk gedrag vertonen met betrekking tot duurzaamheidsthema's, kan dit leiden tot ernstige problemen en kosten. Het verhoogt het gepercipieerd risico voor investeerders, wat resulteert in lagere waardering en hogere verwachte rendementen, wat gunstig is voor investeerders. Voor bedrijven betekent dit echter dat de kapitaalkosten zullen stijgen.

Tegelijkertijd kan een betere duurzaamheidsprestatie het concurrentievoordeel vergroten, wat gunstig is voor bedrijven, aangezien het kan leiden tot lagere financieringskosten (Lopatta et al., 2022). Maatschappelijk verantwoord ondernemen is moeilijk te kopiëren, waardoor de concurrentiepositie van het bedrijf wordt versterkt. Bovendien kunnen verbeterde prestaties helpen om de groei van toekomstige kasstromen te stabiliseren, wat kan leiden tot een vermindering van het waargenomen bedrijfsrisico. Een hogere betrokkenheid bij duurzaam ondernemen kan ook voordelen opleveren voor risicobeheer, die worden erkend door de kapitaalmarkt. Tijdens een economische crisis proberen bedrijven vaak MVO te gebruiken als een schild om later minder kritiek en sancties van belanghebbenden te ontvangen (Tarighi et al., 2022a). Dit kan bedrijven helpen zich beter te wapenen tegen mogelijke negatieve gevolgen van een economische neergang en reputatieschade te beperken.

3.3. Andere verplichtingen

3.3.1. Sustainable Finance Disclosure Regulation

Naast de NFRD en CSRD geldt er sinds 2021 een nieuwe wet, namelijk de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR). Deze regelgeving bouwt verder op de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties. Het legt een verplichting op aan financiële marktdeelnemers, zoals private banken, verzekeringsmaatschappijen, kredietinstellingen, etc. (Teja, 2021). De SFDR heeft als doel om de transparantie van bedrijven te vergroten en beleggers in staat te stellen om duurzame keuzes te maken. Er worden drie niveaus van transparantie onderscheiden: de verplichte publicatie van informatie op het ondernemingsniveau, op fondsniveau en op productniveau. Het productniveau is het meest specifiek en biedt inzicht in de mate waarin een bepaald beleggingsproduct rekening houdt met ESG-factoren. Hierdoor wordt het voor eindbeleggers gemakkelijker om de werkelijke ESG- en duurzaamheidsrisico's van beleggingen te begrijpen en kunnen ze beter geïnformeerde beslissingen nemen (Teja, 2021). Door de SFDR draagt bij aan het tegengaan van het risico van *greenwashing*.

3.3.2. EU-Taxonomie

De EU-Taxonomie is een uniform classificatiesysteem voor duurzame economische activiteiten en investeringen. Het is sinds januari 2022 van kracht en zal geleidelijk worden ingevoerd (Wunder, 2022). Vanaf 2025 zullen bedrijven die onder de CSRD vallen ook verplicht worden om de regelgeving van de EU-Taxonomie toe te passen. Deze bedrijven zullen in hun jaarverslag rapporteren over het deel van hun inkomsten dat afkomstig is van activiteiten die afgestemd zijn op zes milieudoelstellingen:

- 1) Mitigatie van klimaatverandering;
- 2) Adaptatie aan klimaatverandering;
- 3) Het duurzaam gebruik en de bescherming van water en mariene hulpbronnen;
- 4) De transitie naar een circulaire-economie;
- 5) De preventie en bestrijding van verontreiniging;
- 6) De bescherming en het herstel van de biodiversiteit en ecosysteem (Coman, 2022).

Bedrijven zijn verplicht om drie additionele Key Performance Indicators (KPI's) op te nemen in hun verslag. Een economische activiteit kan alleen als duurzaam worden beschouwd als er aan drie criteria wordt voldaan:

- 1) Een positieve meerwaarde op één van de zes objecten van green deal;
- 2) Geen negatieve meerwaarde op de vijf andere objecten van green deal;
- 3) De sociale standaarden (Coman, 2022).

Bijvoorbeeld, als een bedrijf zonnepanelen produceert, heeft de productie een duidelijke positieve meerwaarde op de klimaatverandering. Maar zijn er de juiste materialen gebruikt? Is er veel vervuiling bij de productie? Is het wel zo duurzaam als het lijkt? Om als duurzaam te worden geclassificeerd, moet een economische activiteit aan alle drie de criteria van de taxonomie voldoen.

Dit zal resulteren in verbeterde transparantie en meer mogelijkheden om prestaties tussen bedrijven te vergelijken. Elke onderneming moet dezelfde drie KPI's publiceren, terwijl er binnen elke sector specifieke maatstaven worden gehanteerd.

De EU-taxonomie biedt diverse voordelen (Paccès, 2021). Ten eerste voorkomt het *greenwashing* door de standaardisatie van de bekendmaking van milieuduurzaamheid. Dit zal de geloofwaardigheid bij verschillende belanghebbenden vergroten. Ten tweede is deze informatie belangrijk voor begunstigden, aangezien de normen de duurzaamheidsvoorkeuren bepalen waarmee rekening moet worden gehouden bij het aanbevelen en op de markt brengen van financiële producten. Ten derde zorgt de openbaarmaking ervoor dat beleggers concurreren om begunstigden met een focus op duurzaamheid. Ten slotte zal deze regelgeving zorgen voor een vermindering van de agentkosten van duurzaam ondernemingsbestuur, waardoor de maatschappelijke welvaart mogelijk wordt verbeterd (Paccès, 2021).

Hoofdstuk 4: Proposities

Op basis van de literatuur in de vorige hoofdstukken worden proposities geformuleerd die in dit onderzoek empirisch worden getoetst. In sectie 4.1. worden de proposities gevormd met betrekking tot de verwachte voordelen van de CSRD-regelgeving. Vervolgens worden in sectie 4.2. de proposities geformuleerd voor de verwachte nadelen. De focus van dit onderzoek ligt specifiek op Vlaamse kmo's.

4.1. De verwachte voordelen

In de literatuurstudie zijn enkele algemene voordelen van duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen naar voren gekomen. Hoewel de CSRD nog niet van kracht is en de exacte effecten nog onduidelijk zijn, worden de volgende voordelen verwacht. Tabel 2 vat de gevonden voordelen samen op basis van de literatuurstudie.

De CSRD zal zorgen voor een meer gedetailleerde rapportageverplichting en is van toepassing op 49.000 Europese ondernemingen. Vlaamse kmo's zullen vanaf 2027 verplicht worden om hun duurzaamheidsrapportage te publiceren. De CSRD zal ervoor zorgen dat beleggers en andere belanghebbenden gedetailleerde en gestandaardiseerde duurzaamheidsinformatie ontvangen. Het gebruik van duurzaamheidsrapportage als communicatiemiddel, waarbij bedrijven hun prestaties en impact op het milieu delen, zal het inzicht en de transparantie vergroten voor belanghebbenden. Door middel van rapportage kunnen kmo's effectiever communiceren met hun belanghebbenden, wat kan leiden tot een verbeterde reputatie en een grotere interesse van stakeholders. Aangezien bedrijven maatschappelijk verantwoord niet eenvoudig kunnen kopiëren van andere bedrijven, zal het hebben van een duurzaamheidsrapportage zorgen voor een concurrentievoordeel. Bedrijven die zich meer inzetten voor duurzaamheid en hier gedetailleerd over rapporteren, zullen een stijgende reputatie en concurrentievoordeel genieten (Tarighi et al., 2022a).

Door het rapporteren van duurzaamheidsinformatie op een consistente en vergelijkbare manier, kunnen belanghebbenden eenvoudig de prestaties tussen bedrijven vergelijken. Hierdoor zullen investeringsportfolio's verduurzamen en krijgen vermogensbeheerders een beter inzicht in de risico's en kansen van duurzaamheidskwesties voor hun investeringen. Bedrijven zullen hun duurzaamheidsinformatie ook digitaal gaan rapporteren, waardoor er betere toegang is tot betrouwbare en vergelijkbare duurzaamheidsinformatie om de financiële stromen in de richting van een duurzame en klimaatneutrale economie te sturen. Belanghebbenden van Vlaamse kmo's moeten de informatie begrijpen, beoordelen en vergelijken, wat hen moet aanzetten tot actie. Door de CSRD-richtlijn worden financiële prestaties verbonden met duurzaamheid. Er zullen concrete ambities en doelstellingen worden beschreven die de geloofwaardigheid van de duurzaamheidsverslagen versterken. Bovendien zal er een verplichte kwaliteitscontrole worden uitgevoerd door een externe partij, om ervoor te zorgen dat er geen valse informatie in het verslag staat. Dit zal een verantwoordelijke houding ten opzichte van het bedrijfsleven bevorderen (Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022). Uiteindelijk zal de CSRD leiden tot een duurzame toekomst.

Tabel 2: Voordelen uit literatuurstudie

Voordeel	Uitleg
Transparantie	Bedrijven die rapporteren volgens de CSRD-normen zullen meer gedetailleerde en gestandaardiseerde informatie verstrekken over hun duurzaamheidsprestaties, waardoor belanghebbenden een beter inzicht krijgen in hun duurzaamheidsinspanningen.
Vergelijkbaar	Het gemeenschappelijke raamwerk en de verplichte rapportagevereisten van de CSRD zullen ervoor zorgen dat duurzaamheidsinformatie op een consistente en vergelijkbare manier worden gerapporteerd, waardoor belanghebbenden beter in staat zijn om prestaties tussen bedrijven en sectoren in de EU te vergelijken.
Communicatiemiddel	Bedrijven communiceren enerzijds over hun prestaties en anderzijds over de impact van hun bedrijfsactiviteiten op het milieu en de maatschappij. Dit zal leiden tot een verbetering van de effectiviteit van duurzaamheidscommunicatie.
Reputatie	Maatschappelijk verantwoord ondernemen heeft niet alleen een stabiliserend effect op de bedrijfsvoering, maar kan ook de financiële reputatie van bedrijven verbeteren doordat ze als betrouwbaar worden beschouwd. Het gebruik van rapportage stelt kmo's in staat om effectiever te communiceren met hun belanghebbenden, wat kan leiden tot een verbeterde reputatie en een grotere interesse van stakeholders.
Concurrentievoordeel	Een duurzaamheidsrapportage biedt bedrijven een concurrentievoordeel, omdat maatschappelijk verantwoord ondernemen niet eenvoudig kan worden gekopieerd van andere bedrijven. Bedrijven die zich actief inzetten voor duurzaamheid en hier gedetailleerd over rapporteren, zullen profiteren van een groeiende concurrentievoordeel.
Betrokkenheid	Wanneer belanghebbenden actief worden betrokken bij de totstandkoming en implementatie van de CSRD-regelgeving, zal dit leiden tot grotere acceptatie en effectiviteit van de duurzaamheidsrapportage.
Vertrouwen	Door de invoering van gestandaardiseerde en verplichte rapportagevereisten, evenals de verplichting van een externe audit, zal de geloofwaardigheid en betrouwbaarheid van duurzaamheidsrapporten toenemen. Dit zal leiden tot een groter vertrouwen van investeerders en belanghebbenden in de gepresenteerde informatie.
Duurzame toekomst	Er zal groter belang worden gehecht aan duurzaamheidsrapportage dat bedrijven zal aansporen om hun inspanningen op gebied van duurzaamheid te versterken, doelstellingen te stellen en innovatieve oplossingen te implementeren om hun duurzaamheidsprestaties te verbeteren.

Propositie 1: De implementatie van de CSRD-regelgeving zal voor Vlaamse kmo's leiden tot

- a) een verbeterde transparantie van duurzaamheidsprestaties.*
- b) een verhoogde vergelijkbaarheid van duurzaamheidsrapporten tussen Vlaamse kmo's en sectoren.*
- c) een grotere effectiviteit van duurzaamheidscommunicatie.*
- d) een verbeterde reputatie.*
- e) een concurrentievoordeel.*
- f) een verhoogde betrokkenheid en vertrouwen van belanghebbenden.*
- g) de stimulatie van verbetering van duurzaamheidsprestaties en het stellen ambitieuzere doelen.*

4.2. De verwachte nadelen

Naast de voordelen die in de literatuur naar voren zijn gekomen, zijn er uiteraard ook nadelen verbonden aan het rapporteren volgens de CSRD-normen. Het is belangrijk om op te merken dat er potentiële uitdagingen en beperkingen kunnen zijn bij het implementeren van een CSRD-rapportage. Deze nadelen worden samengevat in tabel 3.

In de toekomst zullen Vlaamse kmo's verplicht worden om duurzaamheidsinformatie openbaar te maken volgens de CSRD-normen. De druk van investeerders en andere belanghebbenden neemt toe, waardoor bedrijven steeds meer geconfronteerd worden met het groeiende belang van transparante duurzaamheidsrapportage. In de literatuur wordt besproken dat er meerdere verplichtingen zijn met betrekking tot duurzaamheidsrapportages, zoals de huidige NFRD, de toekomstige CSRD, EU Taxonomie en de SFDR. Dit kan leiden tot overlappende normen, complexe kaders en inconsistente informatieverzoeken, wat resulteert in hogere kosten. Bovendien vereist het opstellen van een duurzaamheidsverslag dat voldoet aan de CSRD-normen allerlei instrumenten, methodologieën en benaderingen (Vieira & Radonjič, 2020). Het is zelfs mogelijk dat kmo's niet over voldoende middelen en personeel beschikken, waardoor ze extra kosten moeten maken. Daarnaast kunnen de opportuniteitskosten van een bedrijf ook stijgen wanneer investeerders met middelen afkomen die onttrokken worden aan reclame, onderzoek en ontwikkeling, persoonlijke verkoop, etc. om de duurzaamheidsrapportage te financieren (Friske et al., 2022). Uit de literatuurstudie is gebleken dat Vlaamse kmo's hun duurzaamheidsrapportage in de toekomst moeten laten controleren door een externe audit (Wunder, 2022). Deze controle zal de transparantie en betrouwbaarheid van duurzaamheidsrapportages vergroten, wat een belangrijk voordeel oplevert. Echter, het laten controleren van deze rapportage brengt natuurlijk ook kosten met zich mee. De exacte kosten zijn afhankelijk van de omvang en complexiteit van het bedrijf. Voor Vlaamse kmo's met beperkte middelen en kapitaal kan de auditkosten een grote uitdaging vormen.

Wanneer Vlaamse kmo's in 2027 onder de CSRD-regelgeving vallen, zullen zij ook duurzame maatregelen moeten implementeren om de impact van hun bedrijfsactiviteiten op het milieu en de maatschappij te verminderen. Er zijn vaak investeringen nodig om verouderde productieprocessen te vervangen door duurzamere alternatieven. Daarnaast zullen kmo's ook kosten moeten maken

voor het opbouwen en versterken van sociale relaties. Vanwege deze factoren wordt duurzaam ondernemen beschouwd als een kostbare aangelegenheid (Tarighi et al., 2022a). Als kmo's slechte duurzaamheidsprestaties leveren en onverantwoordelijk gedrag vertonen op het gebied van duurzaamheid, kan dit leiden tot een verhoogd gepercipieerd risico voor investeerders. Dit kan op zijn beurt leiden tot hogere kapitaalkosten voor het bedrijf.

Tabel 3: Nadelen uit literatuurstudie

Nadeel	Uitleg
Rapportagekosten	Bedrijven zijn verplicht om duurzaamheidsinformatie te publiceren via rapportages. Dit vereist het gebruik van allerlei instrumenten, methodologieën en benadering, en kan mogelijk extra personeel vereisen. Het proces van rapporteren brengt echter kosten met zich mee.
Auditkosten	De CSRD verplicht bedrijven een controle te laten uitvoeren op hun duurzaamheidsrapportage. Het uitvoeren van de vereiste controle brengt echter een extra kost mee voor bedrijven.
Kosten duurzaam ondernemen	Duurzaam ondernemen brengt extra kosten met zich mee en is daarom een kostbare aangelegenheid. De voortdurende overgang naar nieuwe, milieuvriendelijke technologieën brengt financiële verplichtingen met zich mee. Daarnaast vallen ook het organiseren van bijeenkomsten met partners, het organiseren van activiteiten voor werknemers en gezinnen, en deelname aan lokale initiatieven onder deze kost.
Bedrijfsrisico	Wanneer bedrijven slechte duurzaamheidsprestaties hebben en onverantwoordelijk gedrag vertonen in verband met duurzaamheidsthema's, kan dat voor grote problemen en kosten zorgen. Het verhoogt het gepercipieerd bedrijfsrisico voor beleggers, waardoor de kapitaalkosten voor de onderneming stijgen.

Propositie 2: De implementatie van de CSRD-regelgeving zal voor Vlaamse kmo's leiden tot

- a) hoge rapportagekosten.*
- b) hoge auditkosten.*
- c) hoge kosten voor duurzaam ondernemen.*
- d) een verhoogd bedrijfsrisico bij slechte duurzaamheidsprestaties.*

Hoofdstuk 5: Onderzoeksopzet

In het vorige hoofdstuk zijn verschillende proposities opgesteld. In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de onderzoeksopzet, waarbij de methode die is toegepast binnen dit kwalitatieve onderzoek om de eerder genoemde proposities te testen, wordt besproken. In sectie 5.1. wordt de dataverzameling behandeld, gevolgd door de bespreking van de interviewanalyse in sectie 5.2.

5.1. Dataverzameling

Aangezien de CSRD nog niet in werking is, zijn de exacte voor- en nadelen van deze nieuwe regelgeving nog niet kwantificeerbaar. Om echter een voorspelling te kunnen doen om de onderzoeksvraag te beantwoorden, kan een kwalitatief onderzoek uitgevoerd worden. Kwalitatief onderzoek is een belangrijke benadering die nieuwe inzichten kan opleveren en tot betere praktische resultaten kan leiden (Bekker et al., 2020).

Om de werking van de duurzaamheidsrapportage zo grondig mogelijk in kaart te brengen, zullen semigestructureerde diepte-interviews worden gebruikt. Bij semigestructureerde interviews wordt er gebruik gemaakt van een vaste reeks vragen in een interviewleidraad (bijlage 1), waarbij de onderzoeker gegeneraliseerde resultaten wenst te verkrijgen. Deze manier van interviewen stelt de interviewer in staat om tijdens het interview aanvullende vragen te stellen. De keuze voor deze interviewmethode is gebaseerd op het feit dat deze aanpak flexibel en open is. Het is echter belangrijk om op te merken dat de vraagstelling op een juiste manier verloopt, aangezien de antwoorden van de respondent ook beïnvloed kunnen worden door de manier waarop de vragen gesteld worden (Bougie & Sekaran, 2020).

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de *purposeful sampling method*, een veelgebruikte methode in kwalitatief onderzoek. Bij deze methode selecteert de onderzoeker de respondenten op basis van een vooraf bepaald doel of criterium. In dit geval zijn de respondenten geselecteerd op basis van hun kennis en ervaring met duurzaamheid binnen hun bedrijf. Dit zorgt ervoor dat de geïnterviewden in staat zijn om inzicht te geven in de werking van duurzaamheidsrapportage binnen hun kmo. Door deze groep te selecteren, wordt waardevolle informatie verzameld van mensen die waarschijnlijk een belangrijke rol spelen bij de implementatie van de CSRD.

In totaal zijn er zeven interviews afgenomen, die plaatsvonden in het bedrijf zelf of via online platforms zoals Google Meet en Microsoft Team. De interviews hadden gemiddeld een duur van dertig minuten. Om de privacy van de respondenten te waarborgen, worden er in dit onderzoek geen specifieke namen of bedrijfsnamen genoemd.

Tabel 4: Respondentenlijst

Interview 1	Respondent 1 is al 23 jaar zaakvoerder en runt samen met haar echtgenoot bedrijf 1. Ze heeft een masterdiploma in Tourism Management. Bedrijf 1 is actief
-------------	---

	<p>in de sector van de installatie van centrale verwarming, zonneboilers en warmtepompen. Ze is verantwoordelijk voor het dagelijks beleid. Ze zijn al begonnen met het aanbieden van duurzame installaties waarbij gebruik wordt gemaakt van hernieuwbare energie. Bovendien is bedrijf 1 zich ervan bewust dat ze in de toekomst onder de CSRD-regelgeving zal vallen.</p>
Interview 2	<p>Respondent 2 is al 20 jaar werkzaam bij bedrijf 2 en heeft daar diverse functies bekleed. Hij heeft een bacheloropleiding Bouw afgerond en is begonnen als calculator verkoper. In de loop der jaren heeft hij zich opgewerkt tot commercieel directeur van het bedrijf. In deze rol is hij verantwoordelijk voor de commerciële, strategische en technische beslissingen binnen het bedrijf. Bedrijf 2 opereert in de bouwsector, waar duurzaamheid een steeds grotere rol speelt in alle besluitvormingsprocessen. Voor respondent 2 is met name het sociale aspect van ESG van groot belang binnen het bedrijf.</p>
Interview 3	<p>De derde geïnterviewde is HR-manager bij bedrijf 3 en werkt al vier jaar voor deze kmo. Ze heeft een opleiding gevolgd in communicatiemanagement en heeft daarna een masterdiploma behaald in bedrijfscommunicatie. Daarnaast heeft ze ook avondschoon gevolgd over sociale wetgeving en payroll. Haar taken omvatten het uitwerken en implementeren van het HRM-beleid. Bedrijf 3 opereert in de voedingssector en hecht veel waarde aan duurzaamheid. Het bedrijf publiceert sinds 2021 een duurzaamheidsrapport.</p>
Interview 4	<p>Respondent 4 is de technisch directeur in bedrijf 4, dat gespecialiseerd is in duurzame woningbouw. Hij heeft een achtergrond in bouwkunde en beschikt over 14 jaar ervaring bij dit bedrijf, waarbij hij uitgebreide kennis en expertise heeft opgebouwd in de bouwsector. Respondent 4 speelt een cruciale rol in het waarborgen van de duurzaamheid van de woningen die bedrijf 4 bouwt. Het bedrijf heeft een sterke focus op circulair bouwen en zet zich actief in voor deze benadering.</p>
Interview 5	<p>De vijfde geïnterviewde is projectmanager, duurzaamheidsmanager en CO2-coördinator bij bedrijf 5, dat actief is in de bouwsector en zich volledig richt op duurzaam en circulair bouwen. Hij heeft een opleiding gevolgd als burgerlijk ingenieur-architect en is al 8 jaar actief binnen bedrijf 5. Zijn taken omvatten het opstellen van ontwerpen binnen het budget en de gestelde tijdslijmieten, waarbij hij de verantwoordelijkheid draagt voor het bouwteam. Daarnaast is hij verantwoordelijk voor het duurzaam ondernemen binnen het bedrijf waarbij hij ervoor zorgt dat de ESG-factoren op een uitstekende wijze geïntegreerd zijn in het bouwbedrijf.</p>
Interview 6	<p>Bedrijf 6 is een toonaangevende speler op het gebied van duurzame zinkrecycling. De zesde geïnterviewde is een preventieadviseur en heeft de verantwoordelijkheid voor duurzaamheid binnen het bedrijf. Hij heeft een diploma behaald als industrieel ingenieur en is al 17 actief bij het bedrijf. Het bedrijf is volledig toegewijd aan het transformeren van ondernemerschap in een</p>

	duurzame activiteit. Ze beschikken over drie ISO-certificaten die aantonen dat duurzaam ondernemen een belangrijke rol speelt binnen het bedrijf.
Interview 7	Respondent 7 is de algemeen directeur van bedrijf 7, een bedrijf dat actief is in de afval- en recyclingsector. Ze heeft een diploma in handelsingenieur behaald en heeft al 26 jaar ervaring in deze sector. Ze bekleedt de functie van CEO al 10 jaar binnen dit bedrijf en is verantwoordelijk voor het dagelijks beleid, verkoop- en commercieel beleid. Bedrijf 8 is een moderne glasrecyclagefabriek die zich toewijdt aan verdere duurzame ontwikkeling, zowel op het gebied van recyclage als logistiek. Ze beschikken over twee ISO-certificaten en een VCA certificaat.

5.2. Analyse interviews

Om de afgenomen interviews zo grondig mogelijk te analyseren en relevante informatie eruit te filteren, is coderen in dit kwalitatief onderzoek van cruciaal belang. Coderen is het proces waarbij codes worden toegewezen aan de beschikbare data uit de interviews om patronen, thema's en concepten te identificeren. Op deze manier kunnen belangrijke bevindingen en inzichten worden geïdentificeerd. Eerst worden citaten van de respondenten samengevoegd. De eerste orde code heeft betrekking op de bredere betekenis van de betrokken citaten. De tweede orde code voegt de 1^e orde codes samen die onder een overkoepelende code vallen. Citaten uit de interviews worden gebruikt om voorbeelden te geven van de verschillende codes en hun toepassingen in de data-analyse.

Tabel 5: Codeer voorbeeld 1

Citaten	Respondent	1 ^e orde code	2 ^e orde code
"We hebben nog geen communicatie, we zijn ook een deel eerder intern beslissingen aan het nemen in kleine teams."	2	Communiceren naar werknemers over duurzaamheidprestaties van een Vlaamse kmo	Interne communicatie
"Wij communiceren daar wel al vrij open over. Datgene wat wij doen tot betrekking tot het ESG, daar communiceren wij al heel veel over via de rapportage, intern"	3		

Tabel 6: Codeer voorbeeld 2

Citaten	Respondent	1 ^e orde code	2 ^e orde code
"Het zal maar een heel heel klein concurrentievoordeel"	2	Een duurzaamheidsrapportage zal een concurrentievoordeel opleveren voor Vlaamse kmo's	Beperkt concurrentievoordeel

opleveren, maar het is er wel één”			
“Maar als dat in de toekomst verplicht wordt en iedereen moet daaraan voldoen, dan zal iedereen een duurzaamheidsrapportage publiceren en dan zal er niet zo een heel groot concurrentievoordeel zijn”	4		

Hoofdstuk 6: Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de studie geanalyseerd en besproken aan de hand van de uitgevoerde interviews. In sectie 6.1. worden de voordelen van een CSRD-rapportage besproken, waarbij de verzamelde voordelen uit de interviews worden weergegeven in tabellen, samen met de bevindingen uit de literatuurstudie. Vervolgens zal sectie 6.2. ingegaan worden op de nadelen van de CSRD, aan de hand van een tabel.

6.1. Voordelen

In deze paragraaf worden de voordelen besproken die Vlaamse kmo's verwachten bij het publiceren van een duurzaamheidsrapportage die voldoet aan de CSRD-normen. Deze bespreking is gebaseerd op de verzamelde gegevens uit semigestructureerde diepte-interviews die zijn afgenomen bij zeven respondenten. Uit de interviews kwamen duidelijk negen voordelen naar voren, die zijn weergegeven in de onderstaande tabel. Twee van de negen voordelen kwamen echter niet voor in de literatuurstudie, maar werden wel genoemd door een aantal respondenten.

Tabel 7: Voordelen uit de interviews

Voordelen	Uit interview(s)	Reeds gevonden in literatuur
Transparantie	1, 2, 3, 4, 5, 6 en 7	(Vieira & Radonjič, 2020)
Vergelijkbaarheid	4	(Vander Bauwhede & Van Cauwenberge, 2022) (Fiandrino & Tonelli, 2021)
Communicatiemiddel	1, 2, 3, 4, 5, 6 en 7	(Primec & Belak, 2022)
Reputatie	2, 3, 4 en 5	(Bielawska, 2022) (Tarighi et al., 2022b)
Concurrentievoordeel	2, 3, 4 en 6	(Lopatta et al., 2022)
Vertrouwen & betrokkenheid	3 en 4	(Vieira & Radonjič, 2020)
Duurzame economie	3, 4, 6 en 7	(Bielawska, 2022)
Bewustzijn	2, 6, 4 en 7	Nee
Kostenbesparend	3, 4 en 5	Nee

Een van de meest besproken voordelen die alle respondenten verwachten van een CSRD-rapportage, is de transparantie die het biedt aan hun belanghebbenden. Alle respondenten benadrukten dat zij ervoor willen zorgen dat de impact van hun producten, diensten en andere bedrijfsactiviteiten op het milieu duidelijk wordt gemaakt. Dit kan via een openbaar duurzaamheidsrapportage dat toegankelijk is voor enerzijds consumenten en anderzijds leveranciers, aandeelhouders en investeerders. Bedrijven willen transparant zijn naar hun klanten toe, omdat zij ervan bewust zijn dat dit de klanttevredenheid verhoogt. Transparantie geeft bedrijven inzicht in hoe goed ze presteren en welke doelen ze graag willen behalen op het gebied van duurzaamheid. Door middel van een duurzaamheidsrapportage kan een kmo deze prestaties inzichtelijk maken en efficiënter te werk

gaan, zo benadrukte respondent 3 tijdens het interview. Een duurzaamheidsrapportage biedt daarnaast ook inzicht voor het bedrijf zelf. Respondent 7 benadrukt dat de toegenomen transparantie ook zorgt voor uniformiteit tussen concullega's. Bedrijven kunnen van elkaar leren door inzicht te krijgen in elkaars bedrijfsactiviteiten en de manieren waarop ze bijdrage aan een duurzame toekomst, zoals respondent 5 heeft aangegeven.

"Wat onze klanten belangrijk vinden als we iets voorstellen is dat we kunnen aantonen wat hun dat bespaart in de portefeuille en wat de impact heeft op het milieu." (Respondent 1)

"Dat geeft inzicht. Je kan uw voortgang aan de hand daarvan meten. Je kan zien waar van je vandaag komt en waar je naar toe wilt gaan. De transparantie die dat met zich meebrengt waardoor je gewoon efficiënter gaat kunnen werken." (Respondent 3)

"Transparantie wil zeggen communiceren naar de buitenwereld. Dus we gaan communiceren eerst naar onze interne werknemers van dit is de CO2-uitstoot, op die manier gaan we aanpakken, en dit is hoe jullie eraan kunnen meewerken. En anderzijds gaan we naar de buitenwereld communiceren van kijk dit gaan we doen als bedrijf en uhm communiceren we eigenlijk van zo pakken wij het als bedrijf 5 aan. Andere bedrijven kunnen van ons leren, en wij willen dan ook weten van andere bedrijven van hoe pakken jullie het aan. Dan kunnen we van andere bedrijven leren." (Respondent 5)

"Permanent vragen onze grote klanten naar duurzaamheid parameters, naar recyclage parameters... dus ik denk dat dat ook een stuk transparantie geeft, en een stuk uniformiteit tussen verschillende concullega's" (Respondent 7)

Echter, uit het interview met respondent 2, 3 en 5 is gebleken dat hun klanten nog niet erg geïnteresseerd zijn in duurzaamheid. Ondanks dat het bedrijf milieuvriendelijke producten aanbiedt, zijn deze nog niet populair bij de klant. Het kost ook tijd en moeite om de klant te overtuigen van de voordelen van de duurzame producten, terwijl ze liever op dit moment nog de voorkeur geven aan goedkopere niet-duurzame oplossingen. Toch blijft transparantie een belangrijke factor voor het bedrijf, met name in de communicatie met banken die vaak strenge eisen stellen waar rekening mee moet worden gehouden. In het tweede interview werd duidelijk dat het bedrijf sterk afhankelijk is van vreemd vermogen en dat het daarom veel steun krijgt van de banken. In het derde interview kwam echter naar voren dat het bedrijf gefinancierd wordt door een private equity. Om te voldoen aan de wensen van deze investeerder, publiceert bedrijf 3 jaarlijks een duurzaamheidsrapportage. Door de duurzaamheidsprestaties van het bedrijf te rapporteren, kunnen belanghebbenden, waaronder de banken en de private equity, beter geïnformeerd worden over de impact van het bedrijf op het milieu en de samenleving.

"We merken dat de banken veel eisen kunnen stellen en daar moeten we zeker rekening mee houden. En we merken dat de klant op dit moment nog niet de vragende partij is." (Respondent 2)

"Voor onze private equity, die verwacht dat wel. Dus jaarlijks moeten wij een rapportage afleveren aan hen." (Respondent 3)

"In dat traject waarin wij zaten zeggen al heel veel banken dat ze willen financieren omdat dat gebouw duurzaam is. Dat gebouw heeft op termijn eigenlijk een meerwaarde, dus die stellen wel een paar eisen." (Respondent 5)

Het is zelfs mogelijk dat investeerders in de toekomst duurzaamheidsrapporten van Vlaamse kmo's gaan vergelijken om te bepalen in welke kmo's zij het beste kunnen investeren, zoals werd benadrukt door respondent 4. Het benadrukt het belang van een gestandaardiseerde en vergelijkbare rapportagepraktijk om investeerders te ondersteunen bij het nemen van duurzame investeringsbeslissingen. Deze respondent is echter de enige die vergelijkbaarheid als voordeel van een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-regelgeving aanhaalt. Andere respondenten noemen dit voordeel niet expliciet.

"Dus als investeerders ons rapport lezen en die vergelijken dat met onze concurrenten, dan gaan die eerder kiezen voor een bedrijf dat goed scoort op ESG, dan voor een bedrijf dat slecht scoort op die criteria. Dus ik denk wel dat dat kan helpen om uhm investeerders aan te trekken." (Respondent 4)

Vlaamse kmo's moeten actief communiceren met belanghebbenden, waaronder investeerders, klanten, werknemers en leveranciers. Uit de literatuur blijkt dat een duurzaamheidsrapportage een belangrijk communicatiemiddel is. Opmerkelijk genoeg blijkt echter dat slechts één van de respondenten, bedrijf 3, momenteel over een duurzaamheidsrapportage beschikt. Dit bedrijf maakt zowel intern als extern gebruik van hun duurzaamheidsrapportage voor communicatie. Bedrijf 5 daarentegen maakt gebruik van een CO2-prestatieladder, wat hen verplicht om zowel intern als extern te communiceren. Desondanks blijkt uit de interviews dat veel respondenten nog niet actief communiceren over duurzaamheid naar investeerders of andere externe belanghebbenden. Hoewel er wel veel interne communicatie plaatsvindt, zoals respondenten 2, 3, 4, 5 en 7 aangeven, is er nog aanzienlijke ruimte voor verbetering op het gebied van externe communicatie. De verplichting voor kmo's om in 2027 een duurzaamheidsrapportage te publiceren, zal naar verwachting zorgen voor zowel interne als externe communicatie. Dit benadrukt het belang van een meer proactieve en uitgebreide communicatiestrategie van Vlaamse kmo's op het gebied van duurzaamheid.

"We hebben nog geen communicatie, we zijn ook een deel eerder intern beslissingen aan het nemen in kleine teams." (Respondent 2)

"Wij communiceren daar wel al vrij open over. Datgene wat wij doen tot betrekking tot het ESG, daar communiceren wij al heel veel over via de rapportage." (Respondent 3)

"De CO2-prestatieladder verplicht ons om intern en extern te communiceren." (Respondent 5)

"Op dit moment communiceren we te weinig, enkel via verplichte questionnaires die gevraagd worden door de klanten. Naar onze aandeelhouders binnen de groep, daar zijn we naar mijn goesting veel te weinig mee bezig van duurzaam. Maar dat gaat zeker nog komen!"
(Respondent 7)

Naast het communiceren via een duurzaamheidsrapportage, zijn er ook andere manieren om te communiceren met belanghebbenden, zoals via sociale media en de bedrijfswebsite. Alle bedrijven verstrekken informatie op hun website over hun inspanningen op het gebied van duurzaam ondernemen. Ze delen details over duurzame producten, genomen maatregelen, behaalde certificeringen en soms zelfs een link naar een duurzaamheidsrapportage, zoals bij bedrijf 3. Dit laat zien dat de bedrijfswebsite niet alleen een waardevolle informatiebron van is voor klanten en investeerders, maar ook een effectief middel voor bedrijven om hun duurzaamheidsprestaties te communiceren en transparantie te tonen. Het stelt bedrijven in staat om hun duurzaamheidsverhaal te delen met een breed publiek en te communiceren over de voortgang die ze boeken bij het behalen van hun duurzaamheidsdoelstellingen.

"Waarbij wij eigenlijk ons verhaal uit de doeken doen via de website of via sociale media."
(Respondent 3)

"Laten zien aan de klant en onze investeerders wat we doen op gebied van duurzaamheid. Wij zijn al heel open over wat onze impact is op het milieu. Op onze website staat dat van circulair bouwen, maar natuurlijk niet alleen dat." (Respondent 4)

"Als je op onze pagina komt, is het eerste wat je ziet dat wij duurzaam ondernemen. Je kan daar dan op klikken en krijg je een uitleg van wat wij doen en op welke manier dat duurzaam is. Ook zie je onze certificaten, die staan ook op onze website." (Respondent 6)

"Wij proberen via social media ook wel meer en meer te communiceren rond duurzaamheid en wat we doen... Maar daar hebben we eigenlijk nog wel heel veel mogelijkheden om dat beter te doen. Laten we zeggen dat dat één van de uitdagingen is voor ons bedrijf de volgende jaren." (Respondent 7)

Respondent 1, 2, 4 en 7 gaven aan dat de vraag naar duurzame projecten nog niet erg groot is onder klanten. Hierdoor zijn zij van mening dat een duurzaamheidsrapportage die voldoet aan CSRD-normen weinig tot geen invloed zal hebben op de reputatie van bedrijven voor de klanten. Ze hebben het idee dat hun klanten niet zozeer hun duurzaamheidsrapportage zullen raadplegen, waardoor het weinig effect zal op hun besluitvormingsproces. Volgens hen zijn prijs en kwaliteit nog altijd de belangrijkste factoren die de aankoopkeuze van klanten beïnvloeden.

"Onze klanten zijn voornamelijk particulieren. Ik geloof niet dat een particulier zich bezighoudt met rapportages. Dat gaat voor hen het beslissingsproces niet beïnvloeden."
(Respondent 1)

"De klanten zijn geen vragende partij van duurzaamheidsrapportages." (Respondent 2)

"Ik denk niet dat klanten zich daar zo gaan mee bezig houden. Klanten kunnen wel geïnteresseerd zijn in het duurzame aspect, maar vooral de prijs en kwaliteit is nog altijd belangrijker." (Respondent 4)

"Vandaag blijft prijs wel bepalend voor uw business. Iedereen onthaalt die duurzaamheidsprincipes zeer positief. Maar als mijn product 10% duurder is dan die van Malta, dan kiezen ze voor die van Malta." (Respondent 7)

Volgens respondent 2, 3, 4, 5 en 6 is het echter belangrijk om de reputatie van het bedrijf hoog te houden tegenover banken en andere investeerders. Banken stellen namelijk steeds hogere eisen aan bedrijven, zoals we ook al besproken hebben bij het eerdere voordeel van transparantie. Als bedrijven niet aan deze eisen voldoen, kunnen ze in de toekomst problemen ondervinden bij het aantrekken van financiering of investeerders. Daarom beschouwen deze respondenten het beschermen van de reputatie van hun bedrijf en het voldoen aan de verwachtingen van de banken en investeerders als een absolute prioriteit. Daarnaast zien zij ook dat investeerders steeds meer geneigd zijn om hun geld te investeren in bedrijven die goed scoren op gebied van milieu, maatschappij en governance (ESG). Dit groeiende bewustzijn en de toenemende vraag naar duurzame investeringen kunnen bijdragen aan het verbeteren van de reputatie van een bedrijf. Hierdoor kan het publiceren van een duurzaamheidsrapportage een positieve invloed hebben op het aantrekken van investeerders en het behouden van hun vertrouwen in het bedrijf.

"Ja, we merken dat de banken veel eisen kunnen stellen en daar moeten we zeker rekening mee houden." (Respondent 2)

"Duurzaamheid gaat niet doorslaggevend zijn, maar het zal wel een onderdeel uitmaken van de keuze van de investeerder om voor een bepaalde leverancier te kiezen. Ik denk dat het onbewust wel een klein streepje voor geeft." (Respondent 3)

"Investeerders kunnen sneller beslissen om hun geld te investeren in een groene omgeving." (Respondent 4)

"Die banken gaan mee omwille van het duurzaamheidsaspect. Banken of financiële instellingen vragen nu ook hoe de duurzaamheid van een project in elkaar zit. Dus die rapportage gaat belangrijk zijn voor investeerders. En de financiële instellingen die gaan zien van dat is een gezonde en duurzame instelling, van bij wijze van spreken, die gaan sneller dan gaan toehappen." (Respondent 5)

"Of het echt een dealbreker gaat zijn op dit moment nog niet onmiddellijk. Maar ik zie dat in de toekomst wel verandering in, dat duurzaamheid belangrijker gaat zijn voor leveranciers en voor klanten. En dat ze dan daar wel meer naar gaan kijken." (Respondent 6)

Respondent 2, 3, 4 en 6 verwachten dat de CSRD-regelgeving bedrijven kan helpen om een concurrentievoordeel te behalen. Deze respondenten benadrukken dat consumenten en investeerders steeds bewuster worden van de milieueffecten van bedrijfsactiviteiten. Ze merken op dat het steeds belangrijker wordt voor bedrijven om duurzamer te werken om klanten te behouden, potentiële klanten aan te trekken en investeerders aan te trekken. Deze bedrijven zijn bereid om hierover te rapporteren om transparant te blijven, en ze zijn van mening dat het rapporteren volgens de CSRD-normen een concurrentievoordeel kan opleveren. Het tonen van transparantie en verantwoording op het gebied van duurzaamheid kan bedrijven helpen om zich te onderscheiden van hun concurrenten. Niet alle respondenten waren echter overtuigd van het feit dat rapportage volgens de CSRD-normen een groot concurrentievoordeel zal opleveren. Respondent 2 gaf aan dat er weliswaar sprake zal zijn van een concurrentievoordeel, maar niet van een erg groot voordeel. Respondent 4 en 6 zijn daarentegen ervan overtuigd dat het publiceren van een duurzaamheidsrapportage vóór de verplichting al een groot concurrentievoordeel kan opleveren, aangezien concurrenten dit nog niet doen. Zodra het verplicht wordt voor alle bedrijven in de sector, zal het concurrentievoordeel echter afnemen.

"Het zal maar een heel heel klein concurrentievoordeel opleveren, maar het is er wel één."
(Respondent 2)

"Ik denk dat zo een rapportage wel degelijk een concurrentievoordeel kan opleveren. Wij staan daar al redelijk ver in en dat merkt je wel." (Respondent 3)

"Als wij dat al doen voordat we verplicht zijn, denk ik dat dat wel een concurrentievoordeel kan meebrengen. Maar als dat in de toekomst verplicht wordt en iedereen moet daaraan voldoen, dan zal iedereen een duurzaamheidsrapportage publiceren en dan zal er niet zo een heel groot concurrentievoordeel zijn" (Respondent 4)

"Ik denk dat een uitgebreide duurzaamheidsrapportage toch wel een voordeel gaat opleveren voor bedrijven die daar al een tijdje mee bezig zijn. Zoals wij zijn daar al zolang mee bezig en wij evolueren daar ook steeds in. Ik denk toch wel dat dat een zeer positief effect heeft en zeker naar de toekomst toe." (Respondent 6)

Het zesde voordeel dat uit de interviews naar voren kwam, is dat het rapporteren volgens de CSRD-normen zal bijdragen aan een duurzame economie. Zoals blijkt uit de literatuurstudie, zullen ongeveer 49.000 Europese bedrijven verplicht worden om uitgebreid te rapporteren over de milieu- en sociale impact van hun bedrijfsactiviteiten. Respondent 3, 4, 6 en 7 verwachten dat deze rapportageverplichting bedrijven zal dwingen om hun duurzaamheidsstrategie op te stellen of om het bij te werken, wat de basis vormt voor de rapportage. Bedrijven zullen ook maatregelen of systemen moeten implementeren om duurzamer te kunnen ondernemen en de kwaliteit van de data moeten waarborgen via een auditvereiste. De rapportageverplichting zal ervoor zorgen dat bedrijven transparanter worden over hun duurzaamheidsprestaties, wat zoals we hebben gezien in het eerste voordeel, bijdraagt aan een duurzamere economie. Consumenten en investeerders zullen beter

inzicht krijgen in de milieu- en sociale impact van bedrijven, wat hen in staat zal stellen weloverwogen keuzes te maken en duurzaamheid te belonen. Dit vergroot de betrokkenheid van belanghebbenden, wat op zijn beurt leidt tot een verbeterde bedrijfscultuur en een hoger vertrouwen, zoals respondent 3 aangeeft. Het betrekken van werknemers bij de rapportage heeft een positieve invloed op deze aspecten.

"Het verhoogt de betrokkenheid van de medewerkers. Door die betrokkenheid te verhogen, versterken wij onze bedrijfscultuur. Door de bedrijfscultuur te versterken creëren we een gemotiveerde groep. Iedereen gaat harder, beter en efficiënter werken. Waardoor wij een beter bedrijfsresultaat halen." (Respondent 3)

"Dat moedigt ons aan om duurzamer te werk te gaan. Onze klanten, werknemers en investeerders zijn allemaal meer betrokken, die weten wat wij doen, uhm en dat verhoogt de transparantie van ons bedrijf, maar ook van de sector." (Respondent 4)

"Ik denk dat het bedrijven gaat stimuleren om er meer en serieuzer mee bezig te zijn. Dus dat zal op lange termijn wel zorgen dat iedereen op een duurzame manier gaat beginnen na te denken over zijn eigen productieproces. Dat ze toch wel een beetje gepusht worden om verbeteracties te ondernemen." (Respondent 6)

"Ik denk dat de regelgeving sowieso wel bijdraagt aan duurzaamheid. Ook al is het maar in de kleinste vorm omwille van die verplichting" (Respondent 7)

Het voorlaatste voordeel dat naar voren kwam in het interview met respondent 2, 4, 6 en 7 is dat de CSRD-regelgeving bewustwording creëert, zowel binnen als buiten het bedrijf. De verplichting van een duurzaamheidsrapportage in de toekomst doet bedrijven realiseren dat het duurzaamheid een serieuze aangelegenheid is die niet kan worden ontweken. Dit stimuleert bedrijven om na te denken over de beste aanpak en hoe ze veranderingen kunnen doorvoeren in hun diverse processen en systemen. Om dit te bereiken, is interne communicatie binnen het bedrijf essentieel. Hierdoor kunnen medewerkers bijdragen aan de duurzame doelstellingen in hun dagelijkse werkzaamheden. Het is belangrijk dat werknemers op de hoogte zijn van de maatregelen die de onderneming neemt en begrijpen welke impact deze hebben op het milieu en de samenleving.

"Dertig jaar geleden was duurzaamheid voor niemand belangrijk. Vandaag de dag zegt iedereen dat men een minimale kwaliteit en duurzaamheid wilt. En daar moet de overheid naar toe werken, dat die eis en die grens milieubewust genoeg is." (Respondent 2)

"Onze stakeholders zijn meer betrokken omdat wij alles rapporteren. Die zijn zich dan ook meer bewust van onze impact op het milieu of het sociale aspect." (Respondent 4)

"Ik denk het wel, ik denk dat het bedrijven gaat stimuleren om er meer en serieuzer mee bezig te zijn. Dus dat zal op lange termijn wel zorgen dat iedereen op een duurzame manier gaat beginnen na te denken over zijn eigen productieproces. Dat ze toch wel een beetje gepusht worden om verbeteracties te ondernemen." (Respondent 6)

"Als je die verplichting introduceert, dan creëer je een stuk awareness, een stuk bewustwording." (Respondent 7)

Uit meerdere interviews is gebleken dat een duurzaamheidsrapportage die voldoet aan de CSRD-normen, inderdaad een investering kan zijn voor een bedrijf. Zo kan een bedrijf bijvoorbeeld maatregelen implementeren zoals warmterecuperatie, waterbesparing, duurzamere productie van producten of het plaatsen van zonnepanelen. Hoewel deze maatregelen in eerste instantie kosten met zich meebrengen, laten bedrijven zoals bedrijf 3, bedrijf 4 en bedrijf 5 zien dat deze investeringen zich snel terugbetalen. Ze zien de duurzaamheidsrapportage en de maatregelen daarrond zelfs als kostenbesparend. Door duurzaam te ondernemen investeren bedrijven in groene energie en gaan ze efficiënter om met hun huidige energieverbruik. Dit resulteert in aanzienlijke besparingen op de jaarlijkse energierekening. Het behaalde resultaat door middel van een duurzaamheidsrapportage weegt dus zeker op tegen de kosten die hiermee gepaard gaan.

"Vaak zijn die investeringen ook wel kostenbesparend. Zeker de warmterecuperatie en waterreductie, dat is een bepaalde investering maar dat betaald zijn eigen wel heel snel terug. Dus we zien dat eigenlijk net als kostenbesparend." (Respondent 3)

"De investeringen die je eerst moet doen. Maar dat heb ik al gezegd, dat is niet echt een uitdagingen. Want dat krijg je toch terug in de loop der tijd." (Respondent 4)

"Tegen 2025 en tegen 2030 hebben we nu berekend wat we kunnen besparen en met welke middelen. Dus we gaan die middelen ook inzetten, we gaan ook sensibiliseren binnen het bedrijf." (Respondent 5)

Daarnaast is respondent 2 de enige die aangeeft dat hij verwacht dat de kosten voor het opstellen van een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen niet extreem hoog zullen zijn. Het is echter belangrijk om op te merken dat dit voor elke onderneming anders kan zijn en afhankelijk is van verschillende factoren.

"Nee, om heel eerlijk te zijn, voor zover we nu geïnformeerd zijn lijkt me dat geen extreem bedrag te zijn." (Respondent 2)

6.2. Nadelen

Tabel 8: Nadelen uit de interviews

Nadelen	Uit interview(s)	Reeds gevonden in literatuur
Rapportagekosten	1, 5 en 7	(Vieira & Radonjič, 2020)
Auditkosten	2, 4 en 5	(Wunder, 2022) (Duarte et al., 2022)
Kosten duurzame ondernemen	2, 5 en 7	(Friske et al., 2022) (Bielawska, 2022)

Tijdrovend	1, 3, 4, 5, 6 en 7	Nee
Ongelijkheid	2, 5, 6 en 7	Nee

Uit de afgenomen interviews blijkt dat het voldoen aan de CSRD-normen een aanzienlijke kostenpost kan zijn voor bedrijven. Respondent 1, 5 en 7 gaven aan dat de opmaak en publicatie van een duurzaamheidsrapportage die voldoet aan de CSRD-normen aanzienlijk kosten met zich mee kan brengen. Bij het publiceren van een gedetailleerde en uitgebreide rapportage dienen bedrijven specifieke informatie te verstrekken over hun milieuprestaties, sociale impact en governance. Respondent 7 uit haar teleurstelling over het ontbreken van een goedkopere oplossing voor het publiceren van een duurzaamheidsrapportage. Het is echter belangrijk om te benadrukken dat niet alle respondenten de kosten als een nadeel beschouwen. In de sectie 6.1. zijn namelijk ook de voordelen besproken. Hieruit blijkt dat een duurzaamheidsrapportage voor sommige bedrijven kostenbesparend kan zijn. Zelfs een respondent verwacht dat de kosten relatief laag zullen zijn. Het is dus een kwestie van het afwegen van de kosten en baten voor elk bedrijf afzonderlijk.

"Als ik puur naar de rapportage kijk denk ik dat het voor ons bedrijf enkel en alleen maar een effect gaat hebben op de kosten." (Respondent 1)

"Het is geen goedkope rapportage geweest, dat weten we nu al. Er komt ook een begeleider bij die ons daarin bij helpt want we wisten eigenlijk niet waar we moesten beginnen en hoe we dat moesten aanpakken. Dus dat is een grote kost." (Respondent 5)

"Het is wel prijzig. Maar als bedrijf moet je dat belangrijk vinden en is het ook een investering. Het stoort me toch dat daar zoveel geld rond gevraagd wordt, dat het niet op een eenvoudiger manier kan" (Respondent 7)

Een ander kostenelement van het rapporteren is de verplichte externe audit. Aangezien bedrijven verplicht worden om hun duurzaamheidsrapportage te laten verifiëren door een onafhankelijke partij, brengt dit uiteraard extra kosten met zich mee. De meeste respondenten hebben al ervaring met het laten controleren van hun financiële cijfers door een auditor en zijn zich bewust van de kostenstijging die dit met zich meebrengt. Ze erkennen dat de extra controle van de duurzaamheidsrapportage leidt tot extra kosten. Dit werd benadrukt door respondent 2, 4 en 5. Het is belangrijk om op te merken dat hoewel de externe audit extra kosten met zich meebrengt, het ook voordelen kan hebben zoals de verhoging van de transparantie, zoals besproken in sectie 6.1.

"We betalen de rekening wel, maar de auditor moet het doen en zorgen dat het goed is. Dus daar gaat nog zo een kostenpost bij komen voor de audit." (Respondent 2)

"Momenteel hebben we een auditor die onze financiële cijfers controleert. Ik denk dat dat zowat dezelfde kost zal zijn voor het controleren van een duurzaamheidsrapportage. Die kost komt er dan ook weer bij." (Respondent 4)

"Gelijk nu ook de audit voor de CO2-prestatie, dat is een enorme kost zelfs. En dat is puur om te kijken of je voldoet aan al die documenten die gevraagd zijn binnen dat duurzaamheidsmanagement systeem. Dat kost allemaal kei veel geld." (Respondent 5)

Naast het opstellen en publiceren van een rapport, brengt duurzaam ondernemen ook aanzienlijke kosten met zich mee, zoals benadrukt door volgens respondent 2, 5, en 7. De maatregelen die bedrijven nemen om hun duurzaamheidsdoelstellingen te behalen, vormen een aanzienlijke investering. Bedrijven moeten nieuwe systemen implementeren, duurzamere grondstoffen aanschaffen om duurzame producten te produceren, energieverbruik verminderen, CO2-uitstoot verlagen, en nog veel meer. Daarnaast moeten bedrijven hun medewerkers trainen of specifieke software aanschaffen. De specifieke acties die bedrijven ondernemen variëren afhankelijk van de sector waarin het bedrijf actief is. Deze inspanningen vereisen vaak financiële middelen en een herallocatie van bedrijfsmiddelen. Duurzaam ondernemen kan een kostbaar proces zijn dat bedrijven moeten aangaan om hun duurzaamheidsdoelen te verwezenlijken.

"Wij zijn bezig met de verlichtingsaudit omdat we in een heel groot gebouw zitten met heel veel TL-lampen. Dat is al redelijk zuinig, maar de kost om het naar LED over te gaan is stevig, maar we zijn er mee bezig." (Respondent 2)

"We hebben bijvoorbeeld een gebouwenbeheersysteem moeten integreren, we hebben duurzame technieken moeten voorzien, we gaan allemaal voor ons personeel elektrische wagens moeten aankopen... Dus als je die budgetten optelt, dan kost dat heel veel geld." (Respondent 5)

"Duurzaamheid is binnen onze sector heel belangrijk, omwille van het product dat we maken. Maar een duurzaam HR-beleid is natuurlijk ook heel veel waard. En dat kost ook wat" (Respondent 7)

Een vierde nadeel dat de respondenten verwachten bij de toekomstige CSRD-normen is de potentiële tijdsinvestering die ermee gepaard gaat, naast het feit dat het kosten met zich mee kan brengen voor het bedrijf. Dit werd benadrukt in de interviews met alle respondenten, met uitzondering van respondent 2, die dit specifieke nadeel niet noemde. Het werd opgemerkt dat het opstellen van een gedetailleerde rapportage om aan de vereisten te voldoen aanzienlijke veel tijd kan kosten. Dit kan vooral een uitdaging zijn voor kleinere kmo's met beperkte middelen en personeel, aangezien dit hen kan afleiden van hun kernactiviteiten. Het meten van bijvoorbeeld de CO2-uitstoot werd genoemd als een complexe taak. Bovendien moet een duurzaamheidsrapportage regelmatig worden bijgewerkt en gecontroleerd om ervoor te zorgen dat het accuraat blijft, wat extra tijd en middelen vergt. Het kan ook voorkomen dat het bedrijf niet over de juiste competenties beschikt, wat resulteert in een uitdagende zoektocht voor werknemers om deze uitdagingen op de juiste manier aan te pakken. Dit kan resulteren in de noodzaak om nieuwe werknemers aan te nemen, wat weer gepaard gaat met kosten, zoals eerder besproken bij het vorige nadeel.

"Want je moet daar mee bezig zijn, je moet daar meer onderzoek voor doen... alle tijd die je daarin steekt, ben je dan kwijt." (Respondent 1)

"Je moet er wel wat werk en tijd in steken. Je wijkt dan wat af van de kern van uw activiteiten"
(Respondent 3)

"Dus het meten, dat kost natuurlijk allemaal tijd. We moeten natuurlijk ook gaan kijken wat er nog allemaal kan verduurzamen." (Respondent 4)

"De CO2-prestatieladder heeft ook veel tijd en geld van mij gevraagd. En van mijn collega's." (Respondent 5)

"Je moet daar wat tijd in steken, en ik neem aan dat dat niet voor alle bedrijven even eenvoudig is. Als je maar een klein bedrijfje bent met weinig werknemers, dan is het waarschijnlijk moeilijker om daar iemand aan te duiden die daar hun moeite en tijd moet gaan insteken." (Respondent 6)

"We kunnen dat niet alleen zo een ecologische voetafdruk berekenen. We hebben daar eigenlijk de competenties niet in huis en ik denk dat er weinigen zijn die dat in huis hebben want dat is toch wel iets heel specifiek." (Respondent 7)

Respondent 2, 5, 6 en 7 geven aan dat zij van mening zijn dat grootste nadeel van de CSRD de potentiële ongelijkheid in de sector is. Alleen bedrijven die aan de criteria voldoen om als kmo te worden beschouwd, zullen in de toekomst aan deze verplichting moeten voldoen. Deze respondenten vinden het oneerlijk dat ze binnenkort aan deze verplichting moeten voldoen, terwijl een concurrent die net niet aan de criteria voldoet om als kmo te worden beschouwd, hiervan is vrijgesteld. Het is begrijpelijk dat deze zorgen worden geuit, aangezien het belangrijk is dat er een gelijk speelveld is voor bedrijven in dezelfde sector. Een punt van zorg is dat kleinere bedrijven niet onderworpen zijn aan controle en niet verplicht om duurzaamheidsrapportages te publiceren. Hierdoor kan het voorkomen dat ze zelfs milieubelastender zijn dan kmo's die wel verplicht worden om een duurzaamheidsrapportage openbaar te maken. Daarnaast merkt respondent 7 op dat ongelijkheid niet alleen binnen de sector, maar ook wereldwijd kan voorkomen. Aangezien de CSRD een Europese richtlijn is, is deze niet van toepassing op niet-Europese bedrijven. Europese bedrijven die buiten Europa leveren en die moeten voldoen aan de CSRD-wetgeving, kunnen dit als oneerlijk ervaren.

"Ik zou alleen dat eerder liever sectoraal zien, het is voor de hele sector zo of dat de staf over de bedrijven waarvan het van toepassing is, dat die naar beneden gaat. Uhm, de 40 miljoen omzet, haal dat naar beneden zodat wij meer concurrenten hebben die daaraan mee moeten doen." (Respondent 2)

"De CSRD hanteert drie criteria. Als een bedrijf aan twee van deze criteria voldoet, dan ben je verplicht om te rapporteren. En alle andere vallen door de mazen van het net, terwijl daar misschien dan net de vervuilers zitten." (Respondent 5)

“Daar gaat het misschien wel een uitdaging zijn, want grote bedrijven hebben natuurlijk veel meer middelen en geld om daar aan te kunnen spenderen. Dus dat gaat misschien voor kleinere bedrijven in het begin wel een handicap zijn en tot ongelijkheid leiden.” (Respondent 6)

“Ik denk dat de kleinere bedrijven vooral vervuilend zijn omdat ze op veel minder worden gecontroleerd, ze worden op veel minder gestuurd. Ze verdwijnen een beetje in de mazen van het net” (Respondent 7)

“We hebben Europese klanten, maar ook klanten in Zuid-Amerika, daar is natuurlijk wel het risico dat wij heel veel kosten moeten maken die in Zuid-Amerika helemaal niet nodig zijn. Dus het moet wel iets zijn dat op wereldschaal moet komen.” (Respondent 7)

Hoofdstuk 7: Conclusie

Het laatste hoofdstuk van deze masterproef omvat de algemene conclusie. In sectie 7.1. worden de conclusies besproken die antwoord geven op de centrale onderzoeksvraag: "In hoeverre zijn Vlaamse kmo's zich bewust van de nieuwe CSRD-wetgeving en wat zijn de uitdagingen en kansen die zij zien bij het voldoen aan de nieuwe rapportagevereisten?". Daarnaast wordt in deze sectie een besluit geformuleerd met betrekking tot de verschillende deelvragen. In sectie 7.2. worden de beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek besproken.

7.1. Conclusie

Het doel van deze masterproef is het onderzoeken van het bewustzijn van Vlaamse kmo's omtrent de nieuwe regelgeving CSRD, die in 2027 van kracht wordt. Dit onderzoek richt zich op zowel de voordelen als de nadelen die uit de literatuur en interviews naar voren zijn gekomen. Om deze vraag te beantwoorden, wordt een centrale onderzoeksvraag en bijhorende deelvragen opgesteld. De masterproef omvat zowel een theoretisch als een praktisch deel, wat resulteert in zowel theoretische als empirische deelvragen.

De theoretische deelvragen kunnen worden beantwoord aan de hand van de literatuurstudie. Uit de literatuur blijkt dat duurzaamheidsrapportage een belangrijk communicatiemiddel is dat zowel kwantitatieve als kwalitatieve informatie geeft over de impact van bedrijfsactiviteiten op het milieu. Duurzaamheidsrapportages zijn belangrijk omdat ze nodig zijn om de belangen van bestuurders en andere belanghebbenden op één lijn te brengen en de financiële prestaties van een bedrijf te verbeteren. Deze rapportages zijn ontstaan in de jaren tachtig als reactie op vele milieurampen in die tijd en hebben zich ontwikkeld van vrijwillige rapportages naar rapportage onder de Non-Financial Reporting Directive (NFRD), die in 2014 van kracht werd voor bedrijven van openbaar belang. De NFRD bleek echter veel nadelen te hebben, en daarom kondigde de Europese Commissie de herziening van de NFRD aan, namelijk de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Onder de CSRD vallen ook beursgenoteerde kmo's, die vanaf 2027 verplicht zullen worden een duurzaamheidsrapportage te publiceren. De CSRD introduceert een meer gedetailleerde rapportageverplichting met zowel inhoudelijke als terminologische veranderingen. Naast de voordelen van de CSRD, zal het echter ook kosten met zich meebrengen. Ondernemingen hebben te maken met rapportagekosten die aanzienlijk hoog kunnen zijn wanneer het bedrijf over onvoldoende middelen en personeel beschikt. Daarnaast zullen de verplichte audit vereisten ook extra kosten met zich meebrengen. Aangezien de CSRD bedrijven aanspoort om duurzaam te ondernemen, zullen bedrijven ook nieuwe en duurzame systemen en acties moeten uitvoeren. De kosten van duurzaam ondernemen zullen hierdoor ook stijgen. Ten slotte is de CSRD niet de enige duurzaamheidsregelgeving, de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) en de EU-Taxonomie zijn twee belangrijke regelgevingen die zorgen voor een duurzame toekomst.

Vervolgens is er een empirisch onderzoek uitgevoerd om te onderzoeken of de voor- en de nadelen van de literatuur overeenkomen met de genoemde voor- en nadelen die naar voren kwamen in de

interviews. Op basis hiervan zijn twee proposities met meerdere deelvragen opgesteld. Om deze proposities te testen, zijn er zeven interviews afgenomen met personen die een belangrijke functie bekleeden binnen Vlaamse kmo's met betrekking tot duurzaamheid.

De eerste propositie, met deelvraag a, veronderstelt dat de implementatie van de CSRD-regelgeving zal leiden tot een verbeterde transparantie van duurzaamheidsprestaties bij Vlaamse kmo's. Deze propositie kan worden bevestigd. Het meest besproken voordeel is dat kmo's verwachten dat de transparantie zal toenemen wanneer ze een duurzaamheidsrapportage publiceren volgens de CSRD-normen. Dit is gebleken uit alle zeven interviews, waarin werd benadrukt dat kmo's meer openheid willen geven over hun duurzaamheidsprestaties en hun impact op mens en milieu. Dit geldt zowel voor transparantie naar klanten als naar banken en andere investeerders. Kmo's die open zijn naar banken en investeerders toe, hebben meer kans om financiering te verkrijgen en gunstige voorwaarden te bedingen. Dit kan niet alleen de financiële prestaties van het bedrijf ten goede komen, maar ook bijdragen aan een beter imago en reputatie. Propositie één, met deelvraag b, stelt dat de implementatie van de CSRD-regelgeving zal leiden tot een verhoogde vergelijkbaarheid van duurzaamheidsrapportages tussen Vlaamse kmo's en sectoren. Deze propositie kan niet worden bevestigd, aangezien dit slechts door één respondent werd aangehaald. Het is mogelijk dat Vlaamse kmo's minder geneigd zijn om duurzaamheidsrapporten te vergelijken, maar het is belangrijk op te merken dat hun investeerders of andere belanghebbenden hier mogelijk anders over denken.

Uit alle interviews met de respondenten blijkt dat een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen wordt gebruikt voor interne communicatie. Echter, uit de interviews blijkt dat er nog ruimte is voor verbetering op gebied van externe communicatie naar belanghebbenden. Vlaamse kmo's zijn zich hiervan bewust en erkennen dat externe communicatie zeker moet verbeteren in de toekomst. Naast communicatie via een duurzaamheidsrapportage, kunnen Vlaamse kmo's ook gebruikmaken van sociale media of hun bedrijfswebsite voor communicatiedoelstellingen. Hierdoor kan de eerste propositie met als deelvraag c worden bevestigd. Een duurzaamheidsrapportage die voldoet aan CSRD-normen zal naar verwachting weinig tot geen invloed hebben op de reputatie van Vlaamse kmo's bij klanten, aangezien de meeste respondenten van mening zijn dat klanten niet primair een duurzaamheidsrapportage raadplegen bij het kopen van een product. Echter, de respondenten zijn het er wel over eens dat een duurzaamheidsrapportage de reputatie van bedrijven wel ten goede komt bij banken en andere investeerders. Vlaamse kmo's moeten voldoen aan de verwachtingen van banken en investeerders, aangezien zij eerder geneigd zijn om te investeren in bedrijven die goed scoren op gebied van milieu, maatschappij en governance. De groeiende vraag naar duurzame investeringen kan bijdragen aan het verbeteren van de reputatie van Vlaamse kmo's, en het publiceren van een duurzaamheidsrapportage kan investeerders aantrekken. Hierdoor kan de eerste propositie met als deelvraag d worden bevestigd.

De eerste propositie, met deelvraag e, stelt dat de implementatie van de CSRD-regelgeving zal leiden tot een concurrentievoordeel voor Vlaamse kmo's. Deze propositie kan worden bevestigd. De meerderheid van de respondenten verwacht namelijk dat het hebben van een duurzaamheidsrapportage een concurrentievoordeel zal opleveren. Zelfs het hebben van een duurzaamheidsrapportage voor de verplichte deadline van 2027 voor Vlaamse kmo's kan mogelijk

zorgen voor een groter concurrentievoordeel. Door het publiceren van een duurzaamheidsrapportage verwachten Vlaamse kmo's dat ze sneller klanten en investeerders kunnen aantrekken. De voorlaatste deelvraag f van propositie 1 stelt dat de implementatie van de CSRD zal leiden tot een verhoogde betrokkenheid en vertrouwen van belanghebbenden. Deze propositie kan bevestigd worden, hoewel slechts twee van de zeven respondenten dit aangeven. Het publiceren van een duurzaamheidsrapportage die voldoet aan de CSRD-normen geeft belanghebbenden inzicht in de duurzame maatregelen die Vlaamse kmo's nemen, wat de betrokkenheid van stakeholders vergroot en het vertrouwen versterkt. Deelvraag g van de eerste propositie veronderstelt dat de CSRD zal zorgen voor de stimulatie van de verbetering van duurzaamheidsprestaties en het stellen van ambitieuzere doelen. De meeste respondenten zijn van mening dat de CSRD Vlaamse kmo's in 2027 zal verplichten om een duurzaamheidsstrategie op te stellen, maatregelen of systemen te implementeren, duurzamer te werken en transparanter te zijn over duurzaamheidsprestaties. Dit wordt gezien als een stimulans voor een duurzamere economie. De laatste deelvraag van de eerste propositie kan dus bevestigd worden.

Naast de eerder besproken voordelen kwamen in de interviews nog twee belangrijke voordelen naar voren die echter niet in de literatuur werden genoemd. Als eerste verwachten Vlaamse kmo's dat de CSRD-regelgeving in de toekomst zal bijdragen aan een groter bewustzijn dat duurzaamheid een serieuze aangelegenheid is die niet kan worden genegeerd. De CSRD-regelgeving zal voor bewustwording zorgen, zowel binnen als buiten het bedrijf. Het laatste voordeel dat door de respondenten werd genoemd en niet in de literatuurstudie staat, is dat duurzaamheidsrapportage kostenbesparend kan zijn. Door duurzaam te ondernemen, zullen kmo's investeren in groene energie en efficiënter omgaan met energieverbruik, wat uiteindelijk resulteert in kostenbesparingen. Het is echter belangrijk op te merken dat de initiële investeringen aanvankelijk wel hoog kunnen zijn.

Tijdens de interviews werden ook enkele nadelen genoemd met betrekking tot het opstellen van een duurzaamheidsrapportage die voldoet aan de CSRD-normen. Propositie 2, met deelvraag a, stelt dat de implementatie van de CSRD-regelgeving zal leiden tot hoge rapportagekosten. Deze conclusie werd getrokken door 43% van de respondenten. Het meten, onderzoeken en publiceren van de rapportage kan extra kosten met zich meebrengen voor Vlaamse kmo's. Het is echter belangrijk op te merken dat de kosten van duurzaamheidsrapportage voor elk bedrijf verschillend kunnen zijn. Deze kosten zijn afhankelijk van factoren zoals de omvang van het bedrijf, de complexiteit ervan en de beschikbare middelen. Het is dus aan elk bedrijf om zorgvuldig af te wegen welke kosten zij bereid zijn te maken om aan de CSRD-normen te voldoen. Het opstellen van een rapportage is niet voor ieder bedrijf een kostenpost, maar kan juist ook kostenbesparend zijn, zoals eerder besproken. Een tweede nadeel dat wordt genoemd in de literatuur betreft de auditkosten die verbonden zijn aan de rapportage volgens de CSRD. De regelgeving vereist dat bedrijven hun duurzaamheidsrapportage laten controleren door een onafhankelijke partij. Minder dan de helft van de bevroegde Vlaamse kmo's bevestigt deze kosten. Hiermee wordt propositie 2 met deelvraag b bevestigd: de implementatie van de CSRD-regelgeving zal leiden tot hoge auditkosten.

Propositie 2 met deelvraag c stelt dat de implementatie van de CSRD-regelgeving zal leiden tot hoge kosten voor duurzaam ondernemen. Deze propositie wordt bevestigd. Vlaamse kmo's zullen in de

toekomst duurzame maatregelen moeten nemen, nieuwe duurzame systemen moeten implementeren, duurzame grondstoffen moeten aanschaffen en energieverbruik moeten verminderen om ervoor te zorgen dat ze goede scores behalen op hun duurzaamheidsrapportage. Deze specifieke acties vereisen vaak financiële middelen, waardoor duurzaam ondernemen een kostbaar proces kan zijn. Uiteindelijk blijkt dat uit de analyses propositie 2 met deelvraag d niet bevestigd kan worden. De implementatie van de CSRD-regelgeving zal niet leiden tot een verhoogd bedrijfsrisico in geval van slechte duurzaamheidsprestaties. Dit nadeel, dat in de literatuur gevonden werd, is in geen enkel interview ter sprake gekomen. Het is echter belangrijk op te merken dat de respondenten zeven kmo's vertegenwoordigen die allemaal gevestigd zijn in Vlaanderen en al bezig zijn met de implementatie van duurzaam ondernemen. Daarom kunnen de resultaten niet generaliseerbaar zijn naar een bredere populatie waar mogelijk wel risico's bestaan.

Tijdens de interviews zijn er ook twee andere nadelen besproken die niet voor kwamen in de literatuurstudie. Het eerste nadeel is dat het opstellen van een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen tijdrovend kan zijn. Dit werd benadrukt door alle respondenten, buiten één respondent. Het opstellen van een gedetailleerde rapportage kan aanzienlijk veel tijd in beslag nemen, wat een uitdaging kan zijn voor kleinere kmo's met beperkte middelen en personeel. Het kan zijn dat het bedrijf daardoor afwijkt van zijn kernactiviteit. Het tweede nadeel dat door de respondenten werd genoemd, is dat de CSRD kan leiden tot potentiële ongelijkheid binnen de sector. Het merendeel van de respondenten verwacht dat de CSRD niet zorgt voor een gelijk speelveld, omdat bedrijven die net niet aan de vereisten voldoen om als kmo te worden beschouwd, niet onder deze regelgeving vallen. Het kan zijn dat juist deze bedrijven erg vervuilend zijn maar geen duurzaamheidsrapportage moeten publiceren. Dit zorgt voor concurrentieongelijkheid.

Op basis van de reacties van de respondenten kunnen we concluderen dat de voordelen van duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen zwaarder wegen dan de nadelen. Volgens de respondenten brengt het rapporteren van duurzaamheidsinformatie volgens deze nieuwe normen verschillende positieve effecten met zich mee, zoals verbeterde transparantie, kostenbesparing en bevordering van een duurzame economie. Hoewel sommige nadelen werden genoemd, waren deze over het algemeen van minder belang volgens de respondenten. Niettemin kan de impact van deze nadelen per onderneming verschillen. Bijvoorbeeld, kleinere kmo's kunnen meer moeite hebben om te voldoen aan de rapportage-eisen dan grotere ondernemingen met meer middelen en expertise. Bovendien kunnen de kosten voor het naleven van de CSRD-normen voor sommige kmo's hoger zijn dan voor andere ondernemingen.

7.2. Beperkingen en aanbevelingen

Dit onderzoek heeft enkele beperkingen die van invloed kunnen zijn op de conclusie in sectie 7.1. Ten eerste is het aantal deelnemers van deze masterproef vrij laag, waardoor de resultaten niet generaliseerbaar zijn naar een bredere populatie. Bovendien werden de interviews alleen afgenomen bij kmo's in Vlaanderen. In Wallonië of in andere Europese landen kunnen bedrijven mogelijk een andere kijk hebben op de CSRD-wetgeving. Om de representativiteit van de resultaten te vergroten,

kan het onderzoek allereerst worden herhaald met een groter aantal respondenten. Dit kan worden bereikt door een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek, waarbij zowel diepte-interviews als enquêtes worden gebruikt om data te verzamelen. Door een groter aantal respondenten te benaderen, kunnen betrouwbaardere generalisaties worden gemaakt en een breder scala aan meningen en perspectieven worden verzameld. Daarnaast kan het interessant zijn om niet alleen Vlaamse kmo's te betrekken, maar ook kmo's uit heel België. Om het onderzoek nog verder uit te breiden, zou het mogelijk zijn om ook kmo's uit heel Europa te betrekken. Dit zou een internationaal perspectief bieden en de vergelijkbaarheid van resultaten tussen verschillende landen mogelijk maken.

Ten tweede is het belangrijk op te merken dat de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) momenteel nog niet van kracht is en zal pas van toepassing zal zijn op beursgenoteerde kmo's vanaf 2027. Daarom moeten de resultaten van dit onderzoek worden beschouwd als verwachtingen en kunnen ze nog veranderen wanneer de regelgeving daadwerkelijk van kracht wordt. Een aanvullende aanbeveling is om dit onderzoek opnieuw uit te voeren wanneer de CSRD daadwerkelijk in werking is getreden. Op dat moment kan worden onderzocht wat de daadwerkelijke voor- en nadelen zijn van een duurzaamheidsrapportage. Door het herhalen van het onderzoek na de implementatie kunnen eventuele veranderingen en verbeteringen in de rapportagepraktijken worden geëvalueerd. Het kan ook helpen bij het identificeren van eventueel uitdagingen of obstakels die kmo's kunnen tegenkomen bij het voldoen aan de nieuwe richtlijn.

Een derde beperking van dit onderzoek was dat de meerderheid van de geïnterviewde bedrijven nog geen duurzaamheidsrapportage publiceren. Dit verschil tussen bedrijven die wel rapporteerden en bedrijven die dat niet deden, heeft aantoonbaar invloed op de resultaten. Bedrijven die nog geen duurzaamheidsrapportage hebben geïmplementeerd, kunnen mogelijk andere perspectieven en benaderingen hebben ten opzichte van bedrijven die al wel rapporteren. Om deze beperking aan te pakken, zou toekomstig onderzoek kunnen worden uitgebreid door ofwel uitsluitend bedrijven op te nemen die een duurzaamheidsrapportage publiceren, ofwel uitsluitend bedrijven die dat nog niet doen. Door deze differentiatie kunnen de specifieke kenmerken en overwegingen van beide groepen beter worden onderzocht en begrepen.

De vierde en laatste beperking van dit onderzoek is dat er geen vergelijking is gemaakt tussen verschillende sectoren. Vanwege de brede scope van dit onderzoek was het niet mogelijk om dieper in te gaan op elk specifiek onderwerp of sector. Het ontbreken van een sectorvergelijking kan invloed hebben op de generaliseerbaarheid van de bevindingen naar verschillende bedrijfssectoren. Een aanbeveling voor toekomstig onderzoek zou zijn om specifieke sectoren te selecteren en te onderzoeken. Door zich te focussen op een bepaalde sector kan er een duidelijker beeld ontstaan van de impact van duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen, evenals de specifieke voor- en nadelen die daarbij komen kijken. Door sectorvergelijkingen uit te voeren, zal er een beter inzicht gekregen worden in de nuances en variaties in de benaderingen en uitkomsten van duurzaamheidsrapportage binnen verschillende bedrijfssectoren.

Bibliografie

- Becchetti, L., Bobbio, E., Prizia, F., & Semplici, L. (2022). Going Deeper into the S of ESG: A Relational Approach to the Definition of Social Responsibility. *Sustainability*, 14(15), 9668.
- Bekker, S., Bolling, C., H Ahmed, O., Badenhorst, M., Carmichael, J., Fagher, K., Hägglund, M., Jacobsson, J., John, J. M., Litzy, K., H Mann, R., D McKay, C., Mumford, S., Tabben, M., Thiel, A., Timpka, T., Thurston, J., Truong, L. K., Spörri, J., . . . Verhagen, E. A. L. M. (2020). Athlete health protection: Why qualitative research matters. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 23(10), 898-901. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2020.06.020>
- Bielawska, A. (2022). Socially Responsible Activity of Micro-, Small-, and Medium-Sized Enterprises—Benefits for the Enterprise. *Sustainability (Basel, Switzerland)*, 14(15), 9603. <https://doi.org/10.3390/su14159603>
- Boiral, O., Heras-Saizarbitoria, I., & Brotherton, M.-C. (2019). Assessing and improving the quality of sustainability reports: The auditors' perspective. *Journal of Business Ethics*, 155, 703-721.
- Bossut, M., Hessenius, M., Jürgens, I., Pioch, T., Schiemann, F., Spandel, T., & Tietmeyer, R. Why it would be important to expand the scope of the Corporate Sustainability Reporting Directive and make it work for SMEs.
- Bougie, R., & Sekaran, U. (2020). *Research methods for business: a skill-building approach* (Eighth ed.). John Wiley & Sons, Inc. <https://go.exlibris.link/zy7NIB5D>
- Coman, G. (2022). EU TAXONOMY: QUALIFYING AS GREEN. *Lex et scientia*, XXIX(2). <https://go.exlibris.link/276Ggytk>
- Cuomo, F., Gaia, S., Girardone, C., & Piserà, S. (2022). The effects of the EU non-financial reporting directive on corporate social responsibility. *The European journal of finance, ahead-of-print*(ahead-of-print), 1-27. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2022.2113812>
- De Cristofaro, T., & Gulluscio, C. (2023). In Search of Double Materiality in Non-Financial Reports: First Empirical Evidence. *Sustainability (Basel, Switzerland)*, 15(2), 924. <https://doi.org/10.3390/su15020924>
- Duarte, D. R., Morais Leitão Galvão Teles Soares da, S., Associados, & Matias, S. A. (2022). From the NFRD to the CSRD: long story short. (Journal, Electronic). <https://go.exlibris.link/3vPr2lxy>
- European Commission: Questions & Answers - Corporate Sustainability Reporting Directive Proposal. (2021). *Targeted News Service*. <https://go.exlibris.link/DzwV0nDy>
- Fiandrino, S., & Tonelli, A. (2021). A text-mining analysis on the review of the non-financial reporting directive: bringing value creation for stakeholders into accounting. *Sustainability*, 13(2), 763.
- Fiechter, P., Hitz, J. M., & Lehmann, N. (2022). Real effects of a widespread CSR reporting mandate: Evidence from the European Union's CSR Directive. *Journal of Accounting Research*, 60(4), 1499-1549.
- Friske, W., Hoelscher, S. A., & Nikolov, A. N. (2022). The impact of voluntary sustainability reporting on firm value: Insights from signaling theory. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 1-21.
- Herdan, A., Neri, L., & Russo, A. (2020). Sustainable business and financial performance. Evidence from the UK. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*(109 (165)), 33-42.

- Hoeven, R. t. (2023). Waarom de CSRD zoveel meer is dan een 'disclosure' standaard. *MAB ('s-Gravenhage. Online)*, 97(1/2), 1-3. <https://doi.org/10.5117/mab.97.102991>
- Jäger, J. (2022). International political economy and sustainable finance: assessing the EU's green deal and UNCTAD's green new deal. *Contexto Internacional*, 44.
- Lai, A., & Stacchezzini, R. (2021). Organisational and professional challenges amid the evolution of sustainability reporting: a theoretical framework and an agenda for future research. *Meditari Accountancy Research*, 29(3), 405-429. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-02-2021-1199>
- Landrum, N. E., & Ohsowski, B. (2018). Identifying worldviews on corporate sustainability: A content analysis of corporate sustainability reports. *Business Strategy and the Environment*, 27(1), 128-151.
- Lopatta, K., Kaspereit, T., Tideman, S. A., & Rudolf, A. R. (2022). The moderating role of CEO sustainability reporting style in the relationship between sustainability performance, sustainability reporting, and cost of equity. *Zeitschrift für Betriebswirtschaft*, 92(3), 429-465. <https://doi.org/10.1007/s11573-022-01082-z>
- Lynch, N. C., & Lynch, M. F. (2022). Why Sustainability Reporting Matters to Investment Decisions. *Journal of taxation of investments*, 40(1), 55. <https://go.exlibris.link/nmmPmHw4>
- Manes-Rossi, F., Tiron-Tudor, A., Nicolò, G., & Zanellato, G. (2018). Ensuring more sustainable reporting in Europe using non-financial disclosure—De facto and de jure evidence. *Sustainability*, 10(4), 1162.
- Mio, C., Fasan, M., Marcon, C., & Panfilo, S. (2020). The predictive ability of legitimacy and agency theory after the implementation of the EU directive on non-financial information. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(6), 2465-2476.
- Nawaiseh, M. E., Boa, S. S. A., & El-shohnah, R. A. Z. Y. (2015). Influence of firm size and profitability on corporate social responsibility disclosures by banking firms (CSR): Evidence from Jordan. *Journal of applied finance and banking*, 5(6), 97.
- Paccos, A. M. (2021). Will the EU taxonomy regulation foster sustainable corporate governance? *Sustainability*, 13(21), 12316.
- Primec, A., & Belak, J. (2022). Sustainable CSR: Legal and Managerial Demands of the New EU Legislation (CSR) for the Future Corporate Governance Practices. *Sustainability (Basel, Switzerland)*, 14(24), 16648. <https://doi.org/10.3390/su142416648>
- Rack, Y. (2018). EU outlines pathways to become climate-neutral by 2050. (Journal, Electronic). <https://go.exlibris.link/CXFLS37K>
- Rehman, Z. U., Zahid, M., Rahman, H. U., Asif, M., Alharthi, M., Irfan, M., & Glowacz, A. (2020). Do corporate social responsibility disclosures improve financial performance? A perspective of the Islamic banking industry in Pakistan. *Sustainability, Digital Transformation and Fintech*, 297.
- Tarighi, H., Appolloni, A., Shirzad, A., & Azad, A. (2022a). Corporate Social Responsibility Disclosure (CSR) and Financial Distressed Risk (FDR): Does Institutional Ownership Matter? *Sustainability (Basel, Switzerland)*, 14(2), 742. <https://doi.org/10.3390/su14020742>
- Tarighi, H., Appolloni, A., Shirzad, A., & Azad, A. (2022b). Corporate social responsibility disclosure (CSR) and financial distressed risk (FDR): does institutional ownership matter? *Sustainability*, 14(2), 742.

- Teja, N. (2021). Primer: the EU's Sustainable Finance Disclosure Regulation. *International Financial Law Review*.
- Vander Bauwhede, H., & Van Cauwenberge, P. (2022). Determinants and value relevance of voluntary assurance of sustainability reports in a mandatory reporting context: Evidence from Europe. *Sustainability*, 14(15), 9795.
- Vieira, A. P., & Radonjič, G. (2020). Disclosure of eco-innovation activities in European large companies' sustainability reporting. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(5), 2240-2253.
- Wunder, T. (2022). CSRD und EU-Taxonomie für mehr Nachhaltigkeit. (5), 336-339. <https://go.exlibris.link/stX60s1S>
- Zrnić, A., Starčević, D. P., & Crnković, B. (2020). Recent trends in sustainability reporting: Literature review and implications for future research. *Ekonomski vjesnik*, 33(1), 271-283.

Bijlage 1

Inleiding:

Als eerste bedankt voor uw medewerking aan mijn onderzoek voor mijn masterproef. Ik doe onderzoek naar in hoeverre Vlaamse kmo's zich bewust zijn van de nieuwe CSRD-wetgeving en wat de belangrijkste voordelen en nadelen zijn die zij zien bij het voldoen aan de nieuwe rapportagevereisten. Ik wil benadrukken dat de data anoniem wordt verwerkt en niet aan derden wordt overgedragen. Het interview zal 30 minuten duren.

Vragenlijst:

1. Kan u zich even kort professioneel voorstellen?
 - a. Welke opleiding heeft u gevolgd?
 - b. Welke functie bekleedt u en vanaf wanneer?
 - c. Wat zijn uw belangrijkste taken in uw functie?
2. Hoe definieert of ziet u duurzaamheid?
 - a. Welke aspecten van ESG zijn voor u het belangrijkste en waarom (Environment, Social, Governance)?
 - b. In hoeverre is duurzaamheid een integraal onderdeel van uw werk en op welke manier houdt u rekening met dit thema in uw dagelijkse besluitvorming?
 - c. Kunt u uitleggen hoe het bedrijf duurzaamheid integreert in zijn strategie en besluitvorming?
3. Heeft het bedrijf al stappen ondernomen om duurzaamheidsrapportage te implementeren?
 - a. Zo ja, wat waren de kosten en baten tot nu toe?
 - b. Hoe meet het bedrijf zijn ESG-prestaties?
 - c. Heeft het bedrijf stappen ondernomen om zich voor te bereiden op het rapporteren volgens de CSRD-normen en welke bevindingen heeft u tot nu toe gedaan?
4. Wat zijn voor u de belangrijkste kansen of voordelen van het publiceren van een duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen? (bv. economische voordelen, vertrouwen dat stijgt, betere reputatie)
 - a. Hoe denkt u dat de implementatie van duurzaamheidsrapportage uw bedrijfsresultaten zal beïnvloeden op korte en lange termijn?
5. Hoe communiceert het bedrijf over duurzaamheid naar investeerders en andere belanghebbenden?
6. Kunt u een schatting geven van de verwachte kosten die uw bedrijf zal maken om te voldoen aan de nieuwe rapportagevereisten?
 - a. Verwacht u dat deze kosten op lange termijn zullen afnemen of stabiel zullen blijven?
 - b. De CSDR introduceert een audit vereiste voor de gerapporteerde duurzaamheidsinformatie, wat zijn de verwachte kosten voor uw bedrijf om te voldoen aan de nieuwe audit vereiste en hoe verhouden deze zich tot de kosten van eerdere audits en rapportagevereisten?

- i. Wat zijn de potentiële voordelen en nadelen van de nieuwe audit vereiste en hoe zal dit van invloed zijn op de kwaliteit en betrouwbaarheid van de gerapporteerde duurzaamheidsinformatie?
 - ii. Hoe zal uw bedrijf zorgen voor transparantie en verantwoording met betrekking tot de kosten en processen van de nieuwe audit vereiste, en hoe zal u communiceren met belanghebbenden over deze verandering?
- 7. Zijn er bepaalde risico's of uitdagingen die u ziet bij de implementatie van duurzaamheidsrapportage volgens de CSRD-normen milieugegevens? Zo ja, welke?
 - a. Hoe denkt u deze uitdagingen en risico's aan te pakken en wat zijn de mogelijke oplossingen?
- 8. Welke specifieke verandering in de dienstverlening en begeleiding die u biedt, verwacht u als gevolg van de nieuwe CSRD-regelgeving?
 - a. In hoeverre denkt u dat de nieuwe CSRD-regelgeving invloed zal hebben op de manier waarop u uw klanten adviseert over duurzaamheidsrapportage en -strategieën?
- 9. In hoeverre verwacht u dat de nieuwe CSRD-normen zullen bijdragen aan een meer duurzame bedrijfssector en een duurzame economie?
 - a. Ziet u de nieuwe CSRD-wetgeving als een kans om uw bedrijfsprocessen te optimaliseren en te verbeteren op het gebied van duurzaamheid?
- 10. Hoe denkt u dat uw bedrijf zich zal verhouden tot concurrenten die al stappen hebben gezet in de richting van duurzaamheidsrapportage?
 - a. Hoe denkt u dat de specifieke inhoud van de CSRD-normen uw bedrijf zal helpen om zijn reputatie te verbeteren en een concurrentievoordeel te behalen ten opzichte van bedrijven die alleen volgens de NFRD rapporteren?
 - b. Welke specifieke aspecten van de CSRD-normen denkt u dat uw bedrijf zullen helpen om zich te onderscheiden van andere bedrijven in uw sector?
- 11. Hoe denkt u dat het rapporteren volgens de CSRD-normen uw bedrijf zal helpen om zijn imago te verbeteren en klanten en investeerders aan te trekken?
 - a. Denkt u dat het rapporteren volgens de CSRD-normen uw bedrijf zal helpen om beter te voldoen aan de eisen van uw klanten en investeerders op het gebied van duurzaamheid?
 - b. Ziet u duurzaamheid als een onderdeel van uw bedrijfscultuur en welke impact heeft dit op uw stakeholders?
- 12. In hoeverre denkt u dat de CSRD-normen van belang zijn voor investeerders en externe belanghebbenden?
 - a. Zijn er bepaalde voordelen of kansen die u ziet voor externe belanghebbenden bij het voldoen aan de CSRD-normen?
- 13. Hoe denkt u dat de CSRD-normen zullen bijdragen aan de transparantie van uw bedrijf en de duurzaamheid van uw bedrijfssector als geheel?